

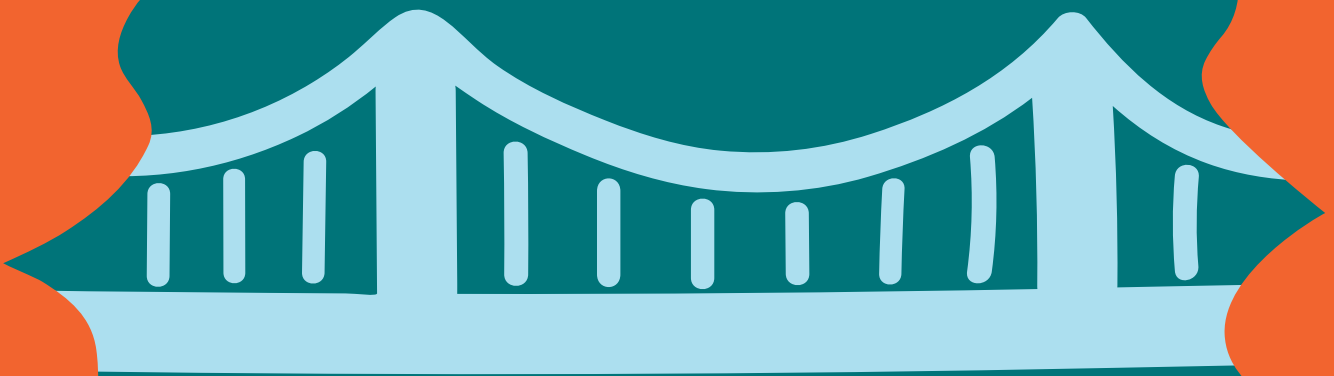
EL Correu

DE LA UNESCO

abril-juny 2022

TRADUCCIÓ: d'un món a l'altre

- A Mèxic, dibuixos per traduir paraules
- El Quixot: del castellà al mandarí i viceversa
- Fer entrar la ciència africana al diccionari
- Cal assemblar-se per traduir?

LA NOSTRA CONVIDADA

Joanne McNeil, escriptora nord-americana:
«Internet no es limita al que les empreses
tecnològiques n'han fet»

**Rep cada trimestre un exemplar
paper de l'últim número**

1 any (4 números) : 27 €

2 anys (8 números) : 54 €

Publicació sense ànim de lucre, per tant aquest preu
només cobreix els costos d'impressió.

**Subscriu-te
a la versió digital**

**100%
GRATUÏT**

**Per subscriure al Correu de la UNESCO, contactar:
Per Andorra: info@unesco.ad · Per l'Estat francès: info@aplec.cat
Per l'Estat espanyol: info@unesco-audiovisual-ep.org**

**Segueix les últimes
notícies del Correu
@unescocourier**

Facebook

Twitter

Instagram

Descobreix i comparteix

**Contribueix a l'èxit del Correu
de la UNESCO fomentant-ne la
difusió i l'ús d'acord amb la política
de lliure accés de l'Organització.**

2022 • n° 2 • Publicat des de 1948

El Correu de la UNESCO és publicat trimestralment per l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura. Promou els ideals de l'Organització, mitjançant la difusió d'intercanvis d'idees sobre temes d'importància internacional relacionats amb el seu mandat.

Director: Matthieu Guével

Redactora en cap: Agnès Bardón

Secretària de redacció: Katerina Markelova

Redactora: Chen Xiaorong

EDICIONS

Anglès: Linda Klaassen

Àrab: Fathi Ben Haj Yahia

Xinès: Sun Min / China Translation & Publishing House

Espanyol: Laura Berdejo

Francès: Christine Herme, correctrice

Rus: Marina Yartseva

Edició digital :

Mila Ibrahimova

Iconografia: Danica Bijeljic

Coordinació traduccions i maquetació:

Marie-Thérèse Vidiani

Assistència administrativa i editorial :

Carolina Rollán Ortega

Producció i promoció :

Ian Denison, cap de la unitat de les

publicacions

Eric Frogé, assistent principal de producció

Producció digital:

Denis Pitzalis, arquitecte Web/ desenvolupador

Chakir Piro, administrador Web

Relacions amb els mitjans:

Laetitia Kaci

Traducció:

Christophe Beaufumé

Maquetació : Jacqueline Gensollen-Bloch

Adaptació de la maquetació en català :

Publicacions Anoia S.L. - Mireia Vilanova Amat

Il·lustració de la portada:

© Agnieszka Ziemiszewska

Impressió: CNAU

En pràctiques: He Kexing (Xina)

COEDICIONS

Català : Jean-Michel Armengol

Coreà : Soon Mi Kim

Esperanto : Chen Ji

El Correu de la UNESCO es publica gràcies al suport de la República Popular Xina.

Informació i Drets de reproducció :

courier@unesco.org

7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France

© UNESCO 2022

ISSN 2220-2269 • e-ISSN 2220-2277

Periòdic publicat amb accés lliure sota la llicència Attribution-ShareAlike 3.0 IGO (CC-BY-SA 3.0 IGO) (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>). Els usuaris del contingut d'aquesta publicació accepten els termes d'ús de l'Arxiu obert d'accés lliure de la UNESCO (<https://fr.unesco.org/open-access/terms-use-ccbysa-fr>). Aquesta llicència s'aplica exclusivament als textos. L'ús d'imatges serà subjecte a una sol·licitud d'autorització prèvia.

Les designacions utilitzades en aquesta publicació i la presentació de les dades que s'hi contenen no impliquen per part de la UNESCO cap posicionament quant a l'estatut jurídic dels països, territoris, ciutats o àrees, o de les seves autoritats, ni quant al traçat de les seves fronteres o límits. Les idees i opinions expressades en aquesta publicació són les dels autors; no reflecteixen necessàriament les opinions de la UNESCO i no comprometen de cap manera l'Organització.

Índex

4

GRAN ANGULAR

Traducció: d'un món a l'altre

Un component de la nostra humanitat comuna 4

Nicolas Froeliger

Cal assemblear-se per traduir? 8

Lori Saint-Martin

A Mèxic, dibuixos per traduir paraules 10

Daliri Oropeza

«Hem de resistir a la globalització de les llengües» 13

Entrevista a Barbara Cassin

El Quixot: del castellà al mandarí i viceversa 15

Xin Hongjuan

L'humor, trencaclosques per a traductors 17

Marina Ilari

«A les Nacions Unides, la llengua no ha de ser una barrera» 19

Entrevista a Lama Azab

Fer entrar la ciència africana al diccionari 20

Nick Dall

Subtitulació, la cara dolenta de les sèries 22

Roshanak Taghavi

El traductor, una espècie en perill d'extinció? 24

Joss Moorkens

26

ZOOM

Esculls de corall: crònica d'un món fràgil 26

Fotos : Alexis Rosenfeld

39

IDEES

Digues-me què menges i et diré qui ets 39

Gustavo Laborde

42

LA NOSTRA CONVIDADA

«Internet no es limita al que les empreses tecnològiques n'han fet» 42

Entretien avec Joanne McNeil

46

DESXIFRAMENT

Les aigües subterrànies, un antídote contra la crisi de l'aigua? 46

Editorial

Traduir «és dir gairebé el mateix», en paraules de l'escriptor italià Umberto Eco. Aquest gairebé conté tot un món. Traduir és confrontar-se a l'altre, al diferent, al desconegut. Sovint, és un requisit imprescindible per qui vulgui accedir a una cultura universal, múltiple i diversa. Per tant, no va ser cap casualitat que la Societat de Nacions abordés la qüestió als anys trenta, plantejant-se la creació d'un Índex Translationum.

Recuperat per la UNESCO l'any 1948, aquest Índex va permetre el primer cens de les obres traduïdes al món. Llançat dos anys més tard, el programa de les Obres representatives es dedicava per la seva banda a traduir obres mestres de la literatura mundial. El suport que avui ofereix la UNESCO a la publicació d'un lèxic de paraules provinent de les llengües indígenes de Mèxic intraduïbles al castellà s'inscriu en la continuació d'aquests esforços.

Tot i que anunciaven la seva desaparició a la dècada de 1950, els traductors – i més sovint encara les traductores – mai no han estat tan nombrosos com ara. Les màquines desenvolupades després de la guerra no van acabar amb aquesta professió de l'ombra. I tampoc ho van fer els motors de traducció, avui dia corrents en les nostres converses globalitzades, encara que hagin contribuït a canviar la professió.

És que la llengua no és únicament un vector de comunicació. Ho és, però és moltes més coses encara. És el que les obres, escrites o orals, fan d'ella, en contribuir a forjar allò que de vegades s'anomena el geni de la llengua i que les aplicacions més eficients no poden restituir.

Perquè traduir és qüestionar l'impensat de la llengua, enfrontar-se a les seves ambigüitats, treure a la llum riqueses, diferències i nivells de significat que es revelen en el pas d'una llengua a l'altra. Traduir també és, a través d'aquesta confrontació amb l'altre, qüestionar la llengua pròpia, la seva cultura, un mateix. Per això és fonamental preservar la vitalitat del multilingüisme perquè cadascú pugui dir i pensar en la seva llengua. Aquest és l'objectiu del Decenni Internacional de les Llengües Indígenes (2022-2032) que treu a la llum la situació crítica de moltes llengües, amenaçades d'extinció.

En una època inquieta per la recerca de la identitat, la traducció continua sent un antídote insubstituïble contra el replegament en si mateix. Perquè sense ella, com ho escrivia l'autor francoamericà George Steiner, «viuríem en províncies envoltades de silenci».

Agnès Bardón

Traducció : d'un món a l'altre

És un món desconegut que no es limita, ni de bon tros, a la seva dimensió literària: la traducció és alhora una eina de promoció de les llengües, un engranatge discret de l'economia i un vector d'idees, però també un sector en plena mutació, sacsejat pels avenços de la intel·ligència artificial. Igualment, i potser de primer antuvi, és la manera per cada civilització d'accedir a l'alteritat.

▼ La Torre de Babel de l'artista nord-americà Josh Dorman, 2008.

L'antic traductor professional, Nicolas Froeliger és ara professor a la Universitat de París. Està especialitzat en traducció pragmàtica.

© Josh Dorman / Cortesia de l'artista i de la galeria RYAN LEE, Nova York

És a tot arreu, i a tot arreu discreta; tothom se'n fa una idea, mai la mateixa; representa una facultat universal de l'ésser humà («Entendre és traduir», pensava l'escriptor, lingüista i crític francoamericà George Steiner) i mobilitza unes habilitats molt específiques: la traducció no sembla ser més que paradoxes. No és d'estranyar, per tant, que al llarg dels segles hàgim preferit recórrer a la metàfora, molt sovint despectiva, per intentar circumscriure-la: la traducció, una bella infidel, una criada, el revers d'un brodat...; els traductors, uns contrabandistes, uns artesans, uns copistes, ocasionalment uns traïdors o uns investigadors...

També és el lloc, comú, dels prejudicis: la traducció és impossible; amb un diccionari, qualsevol pot traduir; la traducció és una qüestió de llengua; impossible de viure'n; un text traduït és per força inferior a l'original; aviat la traducció automàtica substituirà els professionals... Tot això és fals, o si més no, dubtós, però revelador.

I, per tant, es mereix algunes puntualitzacions. Recordem primer que la traducció és alhora una operació i el resultat d'aquesta operació, sense que aquests dos aspectes es superposin perfectament: moltes traduccions les realitzen persones que no són traductors i els professionals sovint fan molt més que simplement traduir. A part, el més sovint són traductores: les tres quartes parts.

«Dir gairebé el mateix»

La traducció també rep múltiples definicions: des de «dir gairebé el mateix» (títol del llibre del semiòtic i novel·lista italià Umberto Eco dedicat a la traducció) fins a «dir una altra cosa d'una altra manera» (segons l'expressió del lingüista i antropòleg francès Jean Gagnepain); des d'una activitat que pressuposa el coneixement de les llengües fins a un instrument per ensenyar aquestes mateixes llengües. Es →

tradueix una emoció estètica, un missatge, un significat, una intenció... El món de la recerca no queda al marge. Alguns prenen la traducció com a objecte d'estudi; aleshores es diran traductòlegs. Altres l'utilitzen com a eina al servei de la literatura, comparada o no, de les ciències del llenguatge, la filosofia, la psicoanàlisi, els estudis feministes o postcolonials... Amb, en tot cas, una paraula mestra: la interdisciplinarietat.

Seria fàcil perdre's en les infinites particularitats d'aquest univers ampli. Probablement, val més esbossar-ne algunes perspectives, en un moment en què aquesta activitat, aquesta professió, aquesta operació es veu, com moltes altres, sacsejada pels avanços de la intel·ligència artificial.

La traducció és, en primer lloc, una necessitat per a la cultura: a través d'ella és com cada civilització pren consciència d'ella mateixa i accedeix a l'alteritat. És la branca més antiga, i, avui encara, la més celebrada de la traducció. Amb un arc històric que comença amb la primera traducció jurídica coneguda, l'any 1271 abans de la nostra era (un tractat de pau entre hitites i egipcis); que passa per les successives traduccions de la Bíblia i dels altres grans textos religiosos, de la Septuaginta (la primera traducció de la Bíblia hebrea al grec, a Alexandria, al segle III abans de la nostra era) fins a l'actualitat; abans d'arribar al camp literari. Permet a tothom accedir en la seva pròpia llengua a les obres mestres, i

també a les altres produccions escrites, i ara audiovisuals, de la humanitat, més enllà de les diferències que fan sospitar a alguns que poden existir textos o conceptes intraduïbles, és a dir, en realitat, que s'han de traduir eternament, tal com observa la filòsofa i traductòloga francesa Barbara Cassin.

Permetre que les idees viatgin

Pel que fa a la ciutadania i les polítiques públiques, la traducció també és una eina essencial per a la mediació i la promoció de les llengües, nacionals o no. Proporciona un apreciable contrapès a la ignorància, l'odi i la violència, fins i tot quan s'exerceix al servei dels exèrcits. És a través d'ella que viatgen les idees. Amb el desenvolupament de les migracions, també són cada cop més els països que veuen l'accés als serveis públics (sanitat, justícia, legislació, etc.) en una llengua que hom domina com un dret fonamental.

Què és l'Índex Translationum de la UNESCO?

Què tenen en comú el narrador danès Hans Christian Andersen, la novel·lista britànica Agatha Christie i el pare de Pinotxo, Carlo Collodi? Es troben entre els autors més traduïts del món segons l'Índex Translationum de la UNESCO, una base de dades bibliogràfiques d'obres traduïdes arreu del món sense parell.

Creat l'any 1932 per l'Institut Internacional de Cooperació Intel·lectual de la Societat de Nacions, l'Índex Translationum va ser adoptat per la UNESCO el 1948. Per tant, és anterior a la creació de la mateixa Organització, fet que el converteix en un dels programes més antics de la UNESCO. L'Índex va néixer de la convicció que «la traducció és una força valuosa per contribuir a l'entesa entre els diferents pobles»; permetria tenir una visió global de la circulació de les idees. Gràcies a l'Índex, entre

altres coses sabem que les llengües més traduïdes són, per ordre: l'anglès, el francès, l'alemany, el rus, l'italià i l'espanyol.

Fins que l'aturin per manca de finançament l'any 2013, els centres bibliogràfics o les biblioteques nacionals dels països participants enviaven anualment a la UNESCO dades biogràfiques sobre els llibres traduïts en tots els àmbits del coneixement. L'any 2013, comptava amb més de quatre milions d'entrades – de les quals 2,2 milions havien estat digitalitzades – relatives a traduccions des de o vers 1.139 idiomes diferents. L'Índex cataloga les obres de més de 500.000 escriptors, traduïdes per uns 600.000 traductors, cosa que el converteix en una de les bases de dades més grans de l'Organització. Encara avui, malgrat la seva aturada, es considera una de les fonts de referència per als llibres traduïts.

La traducció és, abans que res, una necessitat per a la cultura

La traducció també és un engranatge essencial, tot i que, aquí igualment, discret, de l'economia. És cosa d'una professió en plena mutació, que aplega professions cada cop més especialitzades: traducció i interpretació en el sentit clàssic del terme, certament, però també localització, terminologia, revisió, postedició, gestió de projectes, redacció tècnica, enginyeria lingüística..., sota la denominació general de traducció pragmàtica, és a dir, que té, en primer lloc, un enfocament comunicatiu (textos tècnics, científics, jurídics, premsa, economia, finança...). O sigui, a escala mundial, diversos centenars de milers de persones, amb una facturació de més de 50.000 milions de dòlars.

Una reflexió superficial podria portar a oposar aquestes facetes diferents, o a privilegiar una o l'altra. Seria un error de mètode: el fet social no contradiu el fet cultural, l'automatització no condemna

Els autors més traduïts*

	Agatha Christie (1890-1976) novel·lista anglesa ● 7 236 traduccions
	Jules Verne (1828-1905) escriptor francès ● 4 751 traduccions
	William Shakespeare (1564-1616) dramaturg anglès ● 4 296 traduccions
	Enid Blyton (1897-1968) novel·lista anglesa ● 3 924 traduccions
	Barbara Cartland (1901-2000) novel·lista anglesa ● 3 652 traduccions
	Danielle Steel (née en 1947) novel·lista nord-americana ● 3 628 traduccions
	Vladimir Lénin (1870-1924) polític rus ● 3 593 traduccions
	Hans Christian Andersen (1805-1875) autor de contes de fades danès ● 3 520 traduccions
	Stephen King (nascut el 1947) escriptor nord-americà ● 3 357 traduccions

*Nombre de llibres traduïts (incloent-hi les reedicions) a diferents idiomes en un període d'aproximadament 30 anys (anys 1980-2009/2010). Font: Index Translationum de la UNESCO

els professionals, perquè no pot prosperar sense ells. En canvi, les evolucions actuals ens obliguen a actualitzar les nostres idees sobre la traducció, els que la practiquen i el seu lloc en la societat. D'aquesta manera, la disponibilitat per a tothom, o gairebé, d'eines gratuïtes de traducció automàtica tendeix a convertir-la, encara que amb imperfeccions, en un bé comú. Sense condemnar els professionals, ja que la traducció automàtica no integra la dimensió de la comunicació i la capacitat del llenguatge humà de crear quelcom nou a partir del que ja existeix. De la mateixa manera, les professions de la traducció i el que s'anomena la traducció pragmàtica, proporcionen una base per al camp de la traducció literària, numèricament i econòmicament més restringit.

“
La traducció és un component essencial d'allò que fonamenta la nostra humanitat comuna

Més enllà de les diversitats, cal entendre, doncs, que la traducció és un component essencial d'allò que fonamenta la nostra humanitat comuna. Que tots aquests elements poden i s'han de pensar com formant part d'un mateix conjunt. I que és una inversió abans de ser un cost.

Sí, definitivament, la traducció mereix que es conegui millor i que es practiqui més. Per cadascú, en primer lloc, perquè, a través del domini del llenguatge, és una formidable eina d'elucidació. A l'escala de les societats, en segon lloc, perquè permet uns intercanvis que respecten la diversitat lingüística i cultural. Cosa que una llengua única o dominant no pot fer. De fet, podem afirmar, amb Claire Joubert, professora de literatura anglòfona a la Universitat de Vincennes (França), que amb la traducció esdevé possible «pensar tota la cadena, des de la llengua fins a la geopolítica». És cert que la traducció és discreta, però és una palanca extraordinària. Depèn de cadascú fer-la servir a la seva manera: la traducció no coneix exclusivitats. ■

Cal assemblear-se per traduir?

Restituir la veu d'un autor amb justesa. Tal és la missió del traductor. Però, pressuposa alguna proximitat amb l'autor aquest treball de restitució? I fins a quin punt? La pregunta no és nova, però recentment ha fet un gir passional. Més enllà de la polèmica entre els partidaris de l'universalisme i els defensors de la diversitat, es planteja la qüestió – complexa – de la legitimitat en la traducció.

Com a punt de trobada d'almenys dues llengües i dues cultures, la traducció és inseparable de la diversitat. Continua sent una experiència profunda de l'alteritat, fins i tot en els casos en què la persona que traduïm s'assembla culturalment a nosaltres. I molts traductors, enamorats d'un llibre escrit per una persona «racialment» i culturalment molt diferent d'ells, han buscat una editorial disposada a acollir les paraules d'aquell autor en la nova llengua. És per aquest motiu precisament que la polèmica que va sorgir l'any 2021 al voltant de la traducció d'un poema d'Amanda Gorman va ferir molts traductors.

Recordem breument els fets: tan bon punt l'editorial holandesa Meulenhoff va anunciar l'elecció de Marieke Lucas Rijneveld, una jove persona no binària que acabava de guanyar l'International Booker Prize amb una primera novel·la, per traduir «The Hill We Climb», el poema que va llegir Amanda Gorman a la cerimònia d'inauguració del president nord-americà Joe Biden, una periodista, Janice Deul, va preguntar per què l'editor no havia escollit una jove negra. Molt ràpidament, Rijneveld va anunciar la seva retirada del projecte, i moltes personalitats del món literari, indignades,

van reclamar el dret a traduir, sense restriccions, persones molt diferents d'elles.

Previsibles i, en cert sentit, comprensibles, però mancades de matisos, aquestes protestes van sufocar el debat tan bon punt havia començat. Per la meua banda, crec que la qüestió és molt complexa: ni la retòrica dels drets («Tinc dret a traduir qui vulgui»), ni el llenguatge dels diktats identitaris («només una jove poetessa negra hauria de poder traduir-ne una altra») permeten proposar una resposta definitiva.

Preguntar «Qui pot traduir qui?» és fer política a costa de la literatura, afirmen alguns. Si els fem cas, el món de la traducció és – o millor dit era – perfectament just i harmoniós fins que la lloba de la diversitat irrompi al galliner. Però és fals: el ram de l'edició, del qual el de la traducció forma part, està travessat per relacions de poder que l'afer Amanda Gorman almenys haurà tingut el mèrit de destacar: relacions de gènere, de «raça» i de classe, relacions geopolítiques.

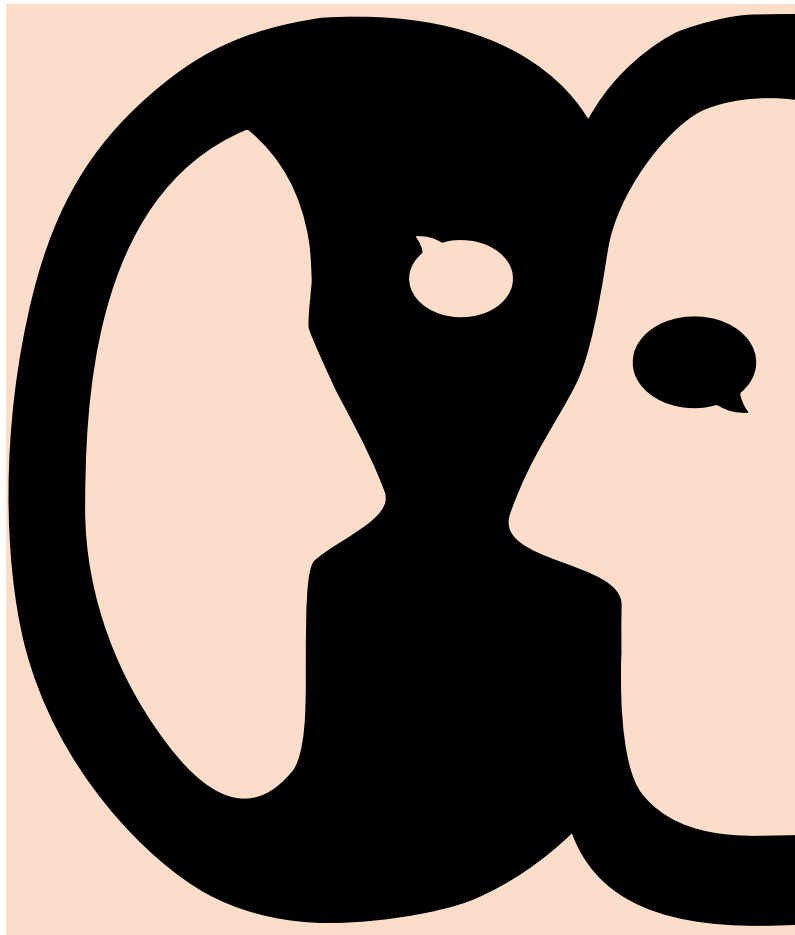
Una falsa diversitat

L'abundància de títols traduïts a les taules de novetats de les llibreries ens dona la falsa impressió de tenir accés a

obres d'arreu del món, quan en realitat, mirant-ho bé, la «diversitat» mundial és més aviat uniforme. En resum: algunes llengües, alguns països, una elit internacional, unes persones dominants. La història de la traducció, fins fa molt poc, és la d'homes blancs benestants que es tradueixen entre ells o són traduïts per dones.

Avui com ahir, la traducció es troba atrapada en les xarxes de les relacions de dominació entre Nord i Sud, entre «races», llengües i cultures, siguin hegemòniques o no. Les autores racialitzades de fora que ens arriben en traducció formen part, en general, d'una elit globalitzada que escriu en la llengua de l'antic colonitzador (anglès, francès, espanyol, portuguès, neerlandès, italià, etc.) i publica a Nova York, Londres, París. Per una sola autora índia traduïda de l'hindi, el marathi o el malaiàlam, per exemple, n'hi ha desenes, fins i tot centenars, traduïdes de l'anglès. Fins i tot dins d'un grup minoritari, oprimint o marginat, emergeixen jerarquies complexes. Encara que pateixi racisme a casa seva, una escriptora negra nord-americana es beneficia, fora, de l'hegemonia mundial del seu país; té moltes més oportunitats per ser traduïda i distribuïda internacionalment que una dona negra que viu al

Professora d'estudis literaris a la Universitat del Quebec a Mont-real, Lori Saint-Martin és assagista, novel·lista, intèrpret de conferències i traductora literària (de l'anglès i l'espanyol al francès). Recentment, va publicar *Un bien nécessaire, éloge de la traduction littéraire* (Un bé necessari, elogi de la traducció literària) (2022).

continent africà i escriu, per exemple, en wòlof. Perquè us concedeixin capital cultural, ja n'heu de tenir.

Encara que sigui difícil obtenir estadístiques globals, es nota que els homes els tradueixen més que les dones. En el punt àlgid del boom llatinoamericà, gairebé no es va traduir cap escriptora, i una generació d'autors importants (Cristina Peri Rossi, Luisa Valenzuela, Elena Garro, Silvina Ocampo) va romandre a l'ombra. Entre el 2011 i el 2019, gairebé el 26% de les obres de ficció o poesia traduïdes als Estats Units les van signar una dona.

Ja estic sentint els apòstols de la «gran literatura universal» (noció fabricada i mantinguda pels dominants) declarant que són els millors textos els que s'han de difondre al món. Però qui pren les decisions editorials, sinó la gent que ja domina? El que els apòstols de la llibertat absoluta dels traductors sovint descuiden esmentar és precisament com és de blanc el món de la traducció. Als Estats Units, un estudi realitzat per l'Authors Guild l'any 2017 va revelar que el 83% dels traductors actius eren blancs i només l'1,5% eren negres o afroamericans.

Sortir del microcosmos

Per tant, la professió s'ha d'obrir a traductors nous i diversos en comptes de romandre com el vedat de caça de les persones blanques. S'ha parlat molt, per als col·lectius discriminats, de la importància de tenir models a seguir: si la gent «com tu» no ha escrit mai, et costarà imaginar-te com a escriptor. De la mateixa manera, si la gran majoria dels traductors són blancs i de classe mitjana, com pot imaginar-se una persona de la diversitat fer-se un lloc en el sector?

Dit això, les afinitats no sempre són identitàries: poden tenir a veure amb l'estil, la veu, el tema. Altres punts de trobada profunds poden crear l'energia necessària per a la traducció. Un dels meus llibres de ficció va ser traduït a l'anglès per un quebequès molt més jove que jo i al castellà per un argentí una mica més gran. Mai vaig pensar que estaven desqualificats per ser homes o per ser diferents de mi en altres aspectes.

El novel·lista franco-congolès Alain Mabanckou fa servir una fórmula divertida sobre la tria d'un traductor:

«A mi, no m'importa el color del gat, sempre que atrapi el ratolí». Altres trobaran fonamentals els orígens del gat. Algunes persones provinents de grups dominats o marginats prefereixen ser traduïdes per algú que s'assembla a ells; d'altres acolliran amb molt de gust la petició d'una persona «no diversa».

En els pròxims anys – ja ha començat des de fa poc – veurem sorgir traductors que pertanyen a grups o entorns minoritaris o minoritzats. Però atès que la competència no només deriva de variables identitàries, caldrà evitar confinar aquestes persones al «seu» grup, llevat que elles prefereixin dedicar-s'hi exclusivament.

“

La traducció ens sacseja, descentra el centre i pertorba el pensament únic

Finalment, tornem al «cas» de l'Amanda Gorman. Sense afirmar que cap persona blanca l'hauria pogut traduir bé, crec que, en aquest cas emblemàtic i de gran notorietat, l'elecció d'una jove traductora negra no només hauria estat un magnífic gest simbòlic i polític sinó també un gest de suport a la diversitat.

De manera més general, és en part per defensar l'equitat social que és important traduir persones menys privilegiades i més diversificades. Per fer sentir altres veus, ofegades per una falsa globalització que és el rostre lleugerament actualitzat del colonialisme d'abans.

Traduïm (i llegim traduccions) per no trobar-nos en un microcosmos factici, violent, creat per l'esborrament i l'exclusió. La traducció ens sacseja, ens mostra que no som el melic del món; descentra el centre i pertorba el pensament únic. En el seu punt àlgid, la traducció és la diversitat mateixa, el món, uns mons, a l'abast de la mà. ■

A Mèxic, dibuixos per traduir paraules

Publicat l'any 2021, el llibre *Intraducibles* (Intraduïbles) il·lustra una sèrie de paraules provinent de llengües indígenes que no tenen equivalent en espanyol.

El gener de 2022, els treballadors d'un hotel de Tulum, una ciutat turística de la península de Yucatán, es van manifestar pels carrers de la ciutat. Les seves reivindicacions? Aconseguir el reconeixement dels seus drets socials i denunciar la prohibició que tenien de parlar la seva llengua, la maia.

L'esdeveniment no és gens anodí. Amb les seves 68 llengües indígenes, Mèxic ofereix una de les diversitats lingüístiques més fortes del món. Però aquesta riquesa s'està erosionant. Això té a veure en part amb el fet que les llengües indígenes es declinen en moltes variants que no permeten que els parlants s'entenguin. Aquest retrocés s'explica principalment per la preponderància de l'espanyol, que s'imposa en tots els usos formals, literaris o educatius.

És en aquest context que es desenvolupa el treball realitzat a través del llibre *Intraducibles* (Intraduïbles) per Irma Pineda, poetessa zapoteca de la llengua didxazá i representant dels pobles indígenes a les Nacions Unides. Publicat l'any 2021, aquest llibre recull i il·lustra 68 paraules tretes de 33 llengües de pobles indígenes de Mèxic que no tenen traducció a l'espanyol. A cadascuna d'aquestes paraules li correspon una il·lustració que aclareix aquest intraduïble.

Sondejar la memòria col·lectiva

«*Intraducibles* neix d'una conversa que vaig mantenir amb Gabriela Lavallo, directora de l'Institut de Cultura i Turisme Mexicans de Houston (Estats Units), sobre el llibre *Lost in translation*

“

Amb les seves 68 llengües indígenes, Mèxic ofereix una de les majors diversitats lingüístiques del món

d'Ella Frances Sanders, que cataloga paraules intraduïbles a molts idiomes, explica Irma Pineda. A les llengües indígenes també hi ha paraules que es relacionen amb emocions, sensacions o tradicions, que són molt difícils d'encaixar en una sola paraula en espanyol.»

Per exemple, el terme ndúyuu, que, en llengua zapoteca, designa una posició del cos per descansar. Al llibre, està il·lustrat amb unes persones en posició fetal. Altres exemples: chuchumi, que vol dir mirar fixament al buit en akateko; ke ndse', un ritual dedicat a la Terra que consisteix a col·locar pedres dins el riu per garantir la bona salut d'un nounat en chatino, o també watsapu, que designa una fulla especial que s'utilitza per embolicar els tamales de mongetes negres en tutunakú.

© Mark Quijano

▼ Il·lustració de la paraula chuchumi que significa «mirar fixament al buit» en akateko.

Tu nombre es el remedio

si te encuentras esta planta.

Dilo fuerte, que no te detenga el miedo

Y dile que chakis se llama.

▼ Il·lustració de la paraula chakis, una planta que, segons els parlants nàhuatls, provoca una erupció cutània a la persona que la mira, a no ser que pronuncii el seu propi nom seguit del de la planta. La il·lustració va acompanyada d'un poema d'Irma Pineda.

El llibre, que es va poder editar gràcies al suport de l'Institut Nacional de Llengües indígenes de Mèxic, l'editorial Santillana i l'oficina de la UNESCO a Ciutat de Mèxic, va ser una oportunitat per sondejar la memòria col·lectiva dels locutors. Se'ls va demanar que busquesin en la seva pròpia llengua paraules que no poguessin trobar un equivalent en espanyol.

La idea és que aquestes paraules, exhumades pels més grans, tornin a trobar un lloc en la vida quotidiana. «El fet que la gent vegi la seva llengua, les seves paraules, reflectides en un llibre,

en forma escrita i il·lustrada, li dona sentit i l'embelleix. Així es reconnecten amb aquesta paraula i retroben l'afecte que tenen per la seva llengua», diu Irma Pineda.

Paraules que surten del cor

Els joves tenen un paper clau a jugar en la revaloració i l'ús d'aquestes llengües. Alguns ho han entès perfectament. Així, per a Érika Hernández, una jove pintora nahua de l'estat de Morelos, al centre del país, el nàhuatl és una llengua que porta dins una visió no exclusiva del

món, no marca la diferència de gènere entre les persones. «El sentiment és diferent quan faig servir certes paraules que permeten designar la natura o un sentiment, explica. És una cosa molt personal que ve del cor i que pot arribar a perdre el seu sentit si es tradueix.» Intraduïbles aconseguen fer tangibles i reflectir la profunditat i el significat de diverses paraules, oferint així un millor coneixement de la cultura de les poblacions indígenes, es tracti de cuina o de pràctiques rituals. En llegir aquestes paraules, coneixem millor el perquè de la nostra alimentació, de les nostres celebracions i de les nostres creences.

Moltes escoles, especialment als pobles indígenes, ja han encarregat el llibre. Malgrat aquest èxit, Irma Pineda lamenta no haver pogut trobar paraules en les 68 llengües existents. «Algunes llengües han patit molt», explica la poetessa, que lamenta el menyspreu al qual encara estan sotmeses les llengües indígenes i el desconeixement que les envolta. «No podem apreciar el que no sabem», conclou. ■

© Cynthia D. Hernández Palomino

▼ El terme ndúyuu designa, en llengua zapoteca, una posició del cos per descansar.

Un Decenni internacional per a les llengües indígenes (2022-2032)

Només representen el 5% de la població mundial i, no obstant això, les poblacions indígenes parlen unes 6.000 llengües, de les 7.000 que s'utilitzen al món.

Segons les Nacions Unides, més del 30% de les llengües del món estan amenaçades d'extinció d'aquí al final d'aquest segle, per manca de locutors, d'ensenyament, de literatura, de successió o de voluntat política. De fet, la desaparició d'una llengua indígena no només empobreix la diversitat lingüística sinó que comporta la pèrdua irremediable dels coneixements tradicionals.

És per intentar frenar aquest fenomen i protegir aquest patrimoni que les Nacions Unides van proclamar 2022-2032 el Decenni

Internacional de les Llengües Indígenes. L'objectiu d'aquest Decenni, dirigit per la UNESCO en cooperació amb el Departament d'Afers Econòmics i Socials de l'ONU i les altres agències rellevants de les Nacions Unides, és de cridar l'atenció sobre la desaparició de les llengües indígenes i la necessitat de preservar-les, revitalitzar-les i promoure-les, fins i tot com a vectors d'educació.

La Declaració de Los Pinos, aprovada el febrer de 2020 a Ciutat de Mèxic sota la impulsió de Mèxic, i un Pla d'Acció Global presentat el 2021 promouen la implementació d'accions concretes arreu del món a favor de la preservació de les llengües indígenes.

Filòloga, hel·lenista i filòsofa, membre de l'Acadèmia Francesa i iniciadora de la Xarxa Internacional de Dones Filòsofes patrocinada per la UNESCO, Barbara Cassin ha publicat nombrosos treballs, entre els quals *Éloge de la Traduction (Elogi de la traducció)*, publicat l'any 2016. Va dirigir el *Dictionnaire des intraduisibles (Diccionari dels intraduïbles)*, publicat l'any 2004.

Barbara Cassin : «Hem de resistir a la globalització de les llengües»

Cada llengua porta una visió singular del món, explica la filòsofa francesa Barbara Cassin, que defineix la traducció com una habilitat per manejar les diferències.

Entrevista d'Agnès Bardon

UNESCO

Una pregunta sobre definicions per començar: què és traduir?

Traduir vol dir conduir a través, fer passar d'una llengua a l'altra. L'exposició que vaig fer l'any 2016 al Mucem (Museu de les Civilitzacions d'Europa i de la Mediterrània) a Marsella, titulada «Després de Babel, traduir», s'obria amb les diferents maneres de dir «traduir». Traduir ve del llatí *traducere*, no del grec antic que no tenia cap equivalent i feia servir una altra paraula: *hèrmeuein*, que significa «interpretar». En àrab, la paraula traduir també significa interpretar. En xinès, uns textos antics designen la traducció com l'acció de girar una seda brodada: la part de sota no és com la part de sobre i, no obstant, és el mateix. Aquesta metàfora és meravellosa. Traduir és fer passar una cosa dins d'una altra, les dues sent tan properes que, com diu l'escriptor argentí Jorge Luis Borges, és l'original que intenta assemblar-se a la traducció.

Cada llengua té la seva força i consistència, el que de vegades s'anomena el seu geni. Cal imaginar que en aquest procés té lloc alguna cosa més que un simple canvi de roba, al contrari del que descriu Plató al *Cràtil*. És un canvi de personalitat el que està passant. Per tant, traduir és fer passar l'estranger dins de quelcom propi i modificar tots dos. És, per fer servir una expres-

sió molt bonica del trobador occità del segle XII Jaufré Rudel, «l'alberg de la llunyania».

Podem pensar en diversos idiomes?

Quan pensem en una llengua, necessàriament pensem en diverses llengües, és a dir en comparació amb altres llengües. A l'antiga Grècia, la traducció no era un problema perquè es considerava que només hi havia una llengua; el *logos* era alhora la raó, el llenguatge (*ratio et oratio*, tradueixen els llatins) i la llengua –la llengua grega. Per als grecs, el *logos* és universal, defineix l'humà. Però llavors els que no parlen grec són «bàrbars», una onomatopeia com bla-bla-bla, per designar aquell que no s'entén, que no parla com jo, i que potser no és un humà com jo...

Per pensar en la meua llengua, també necessito pensar en altres idiomes. Quan dic «bonjour» en francès, no dic salam o shalom. A diferència de l'àrab i l'hebreu, no us desitjo pau sinó només que tingueu un bon

dia. Tampoc us desitjo, com els antics grecs, *khaïre*, que us alegreu, que gaudiu. No us desitjo, com els llatins, *salve*, que estigueu bé. Simplement, obro el dia. Així és com cada llengua indueix a una visió del món.

Però cal afegir immediatament que cada llengua és per definició un *messissatge*: no hi ha cap puresa racial de la llengua. Les paraules, com els pensaments, estan en evolució, s'importen, s'exporten, es digereixen: cada llengua és un procés, una energia, no una obra tancada. Les llengües no paren d'interactuar.

L'any 2004 va dirigit un Diccionari dels intraduïbles. Què enteneu exactament per intraduïble?

El meu interès per l'intraduïble em va venir de la pràctica de la traducció dels pensadors presocràtics. Com que la sintaxi i la semàntica del grec no són les del francès, sempre hi ha diverses traduccions possibles. El *Diccionari dels intraduïbles* testimonia que, fins i tot en filosofia, parlem i pensem amb paraules, és a dir en llengües, i que no hi ha res universal que ho sobrevoli. Quan dic *mind* en anglès, no dic exactament *Geist* en alemany i no dic exactament *esprit* en francès. Segons si es tradueix l'obra de Hegel titulada en francès *Phénoménologie de l'esprit* per *Phenomenology of the Mind* o per *Phenomenology of the Spirit*, es tracta de dos llibres totalment diferents.

Cada llengua és un procés, una energia, no una obra tancada

L'intraduïble no és l'equívoc. És cert que al *Diccionari dels intraduïbles* molts termes són equívocs en una llengua en comparació amb una altra. Per exemple, la paraula *pravda* en rus no només significa «veritat», sinó que primer significa «justícia». Hi ha una altra paraula per dir la veritat amb el sentit d'exactitud: *istina*. Així, en rus, la nostra paraula «veritat» és equívoca. Si par-teixes del francès, és la paraula *pravda* la que és equívoca. Sempre es relaciona amb un punt de vista. L'homonímia és una de les dificultats més rica de sentit quan es tradueix.

El que m'interessa és la discordança entre les llengües, la seva manca de superposició, tant semàntica com sintàctica, gramatical. L'intraduïble no és allò que no traduïm – ho podem traduir tot – sinó allò que no parem de (no) traduir. La traducció és un moviment. El filòsof Wilhelm von Humboldt deia que mai s'havia trobat amb el llenguatge, sinó només amb unes llengües: un «panteó», no una església...

Traduir també és triar. Alguns textos es tradueixen més que d'altres i a determinades llengües en lloc d'altres. La traducció, llavors, també és un reflex de les relacions de dominació?

La llengua és una qüestió política per excel·lència. Sempre ho ha estat. La manera en què els grecs pensaven el *logos* era evidentment política també, i el *Diccionari dels intraduïbles* es pensa com una màquina de guerra contra dos perills amenaçadors per a Europa. El primer és un «nacionalisme» lingüístic que estableix una jerarquia entre les llengües amb, a dalt de tot, el grec i l'alemany com a llengües «autèntiques». El segon perill és el *globish*, el *global english*, que se suposa que és la llengua de tots. Però parlar no és només comunicar-se. El *globish* és la llengua més pobra de totes, la dels coneixements tècnics i dels informes. Les llengües de cultura, incloent-hi l'anglès, que estan constituïdes per autors i obres, escrites

“
Amb el globish, les llengües de cultura, incloent-hi l'anglès, acaben trobant-se en la posició de dialectes

o orals, acaben trobant-se en la posició de dialectes, per ser parlats a casa.

Hem de resistir a aquesta globalització anivelladora de les llengües. Quan era al Centre Nacional de Recerca Científica, em negava a permetre que els investigadors sota la meua responsabilitat escrivissin directament en anglès. Els demanava que escriguessin en francès i que fessin traduir els seus treballs a un anglès correcte.

La diversitat de les llengües és, sens dubte, una font de riquesa, però com podem aconseguir teixir quelcom comú a partir d'aquesta diversitat?

Per aconseguir-ho, hem de reflexionar sobre les diferències. Donar-nos els mitjans per entendre allò que no entenem. Aquesta és una de les raons per les quals vam fundar una associació anomenada *Maisons de la sagesse – Traduire* (Cases de la saviesa – Traduir). Entre altres coses, la seva vocació és establir glossaris de l'administració francesa per tal d'ajudar els que arriben a terra francesa i els que els acullen. Res és menys senzill que donar el seus cognoms, nom i data de naixement. Quan, per exemple, un malià porta un nom de guerrer o de caçador, la seva dona no pot portar el seu nom, fet que suposa tota una sèrie de problemes amb l'administració. I com donar una data de naixement quan vens d'un país que no té el mateix calendari? Les preguntes a les quals s'enfronten els nouvinguts estan replenes de segles d'administració francesa. Intentem explicitar-ho en aquests glossaris on fem injeccions de cultura recíproca. Si la traducció importa tant és perquè requereix habilitat i traça amb les diferències. ■

Il·lustració: © Sylvie Serprix per al Correu de la UNESCO

El Quixot : del castella al mandarí i viceversa

Fa un segle es va publicar una primera edició en mandarí del Quixot signada per l'erudit Lin Shu. Aquesta versió molt creativa de l'obra de Cervantes, àmpliament reinterpretada per als lectors xinesos, està ara traduïda al castellà, fet que la converteix en un bon exemple d'hibridació literària.

En quatre segles d'existència, el *Quixot* de l'espanyol Miguel de Cervantes s'ha convertit en una de les novel·les més llegides, traduïdes i analitzades del món. La seva forma experimental i la seva picardia literària l'han convertit en un dels pilars de la literatura moderna. El lector segueix les divagacions de Don Quixot, un cavaller espanyol que, endut pels seus deliris i fantasies, esdevé un cavaller errant. Acompanyat pel seu fidel escuder Sancho Panza, afronta, a l'Espanya del segle XVII, una sèrie d'aventures extravagants tenyides d'humor, de romanticisme i de tristesa.

L'obra es publica en dos volums, el 1605 i el 1615, però el primer tom d'aquest clàssic de la literatura espanyola no es traduirà al xinès fins tres segles més tard. Moxia Zhuan (La història del cavaller encantat) es publica l'any 1922, sota la ploma del traductor i escriptor de la província de Fujian Lin Shu (1852-1924). Amb aquesta notable particularitat que Lin ni parla ni llegeix espanyol. De fet, no coneix cap llengua occidental.

Un Quixot confucià

Va ser a través del seu assistent, Chen Jialin, que Lin va conèixer les aventures de l'hidalgo en tres traduccions angleses diferents. Segons els especialistes de Cervantes, la versió de Lin probablement es basa en la de l'autor i traductor anglès Pierre Motteux, publicada l'any 1885. Però Lin va adornar el seu text amb diàlegs inventats i va retallar molts capítols (entre els quals el famós pròleg), cosa que el converteix en una «transcreació» més que una traducció, és a dir, una reinterpretació, més en fase amb la cultura d'arribada.

Lin no només va reinventar escenes i va adaptar expressions de l'espanyol popular en *chengyu*, aquests girs idiomàtics xinesos: també va modificar els personatges. En la seva versió, Don Quixot és més savi que boig, el seu escuder Sancho Panza es converteix en el seu deixeble, la seva jove i bella Dulcinea esdevé «Dama de Jade», la seva vella egua famolenta Rossinante és magnificada en un «cavall ràpid», i

▼ La portada de la primera edició de la reinterpretació del Quixot en xinès per Lin Shu (1922), conservada a la reserva de llibres antics de la Biblioteca de Xangai.

qualsevol referència a Déu és eliminada. Amb la màgia de l'escriptura de Lin, la història esdevé així, com apunta la sinòloga i traductora Alicia Relinque, professora de literatura clàssica de la Universitat de Granada (Espanya), «menys delirant, més romàntica», fent del Quixot un heroi més accessible per als lectors xinesos.

La diferència entre l'original i la versió de Lin va més enllà de la qüestió del fons i la forma. En barrejar elegància i sagacitat, així com unes virtuts confucianes i unes dites locals amb l'esperit de Cervantes, Lin dona colors encara més xinesos al seu Quixot. Així, l'heroi cavallerós convertit en un erudit confucianista abraça els valors tradicionals com la pietat filial o el respecte pel passat i, en prendre el seu escuder com a deixeble, transforma la seva relació d'amo a criat en la de mestre a alumne, d'acord amb la tradició confuciana de veneració dels transmissors de coneixement.

“

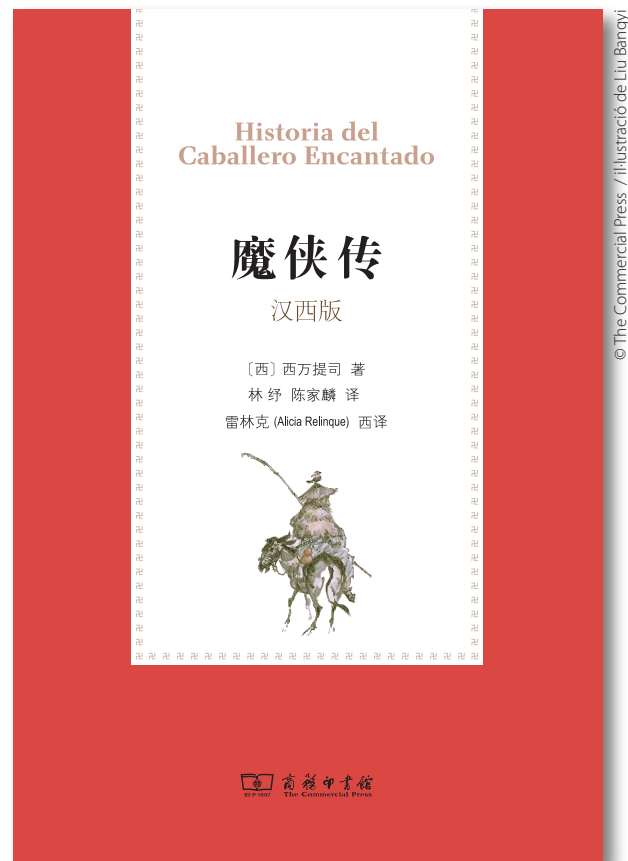
Moxia Zhuan és una «transcreació» més que una traducció

El retorn a la Manxa del «cavaller encantat»

L'època en què viu Lin està marcada per l'obertura forçada de la Xina al món exterior. Per tant, desitja que les seves traduccions puguin servir de revelador per al gran públic. Malgrat els seus afegitons, les seves eliminacions, distorsions i fins i tot falsificacions, la seva *Història del cavaller encantat*, acompanyada per innumerable observacions i comentaris, va ser ben rebuda pels intel·lectuals xinesos. Es va guanyar els elogis d'escriptors tan destacats com Mao Dun i Zheng Zhenduo, i el famós especialista de la literatura i escriptor del segle XX Qian Zhongshu va declarar un dia que els elements més visibles de les seves disfresses deliberades són els que, probablement, van preservar les traduccions de Lin de l'oblit.

Què és la col·lecció de la UNESCO d'obres representatives?

Des del 1948 fins al 2005, aquest programa de la UNESCO es va dedicar a traduir obres mestres de la literatura mundial, principalment d'una llengua poc parlada a llengües més esteses, però també en l'altra direcció. L'any 2005, el catàleg contenia 1.060 obres, entre les quals uns llibres tan diversos com *Soc un gat*, de l'escriptor japonès Natsume Sôseki (del japonès al francès), *Aus dem Diwan* del poeta i contista persa Saadi (del persa a l'alemany) o el *Hamlet* de Shakespeare (de l'anglès a l'indonesi).

▼ Portada de l'edició bilingüe (castellà i xinès) de *La historia del caballero encantado*, traduïda al castellà per la sinòloga i traductora Alicia Relinque.

Efectivament, des del punt de vista de la retòrica i de l'estil, la reinterpretació de Lin del *Quixot* de Cervantes va tenir un efecte revelador. Tanmateix, no tots el van elogiar, ja que alguns li van retreure d'haver omès alguns aspectes essencials de l'obra original. A continuació, van sorgir traduccions més fidels, que van precipitar la versió singular de Lin a la paperera de la història literària xinesa.

Quan l'any 2013 Inma González Puy, directora de l'Institut Cervantes de Xangai, va descobrir la versió del *Quixot* de Lin, es va proposar salvar aquest text oblidat i fer-lo traduir al castellà una altra vegada. Amb l'ajuda d'Alicia Relinque, volia mostrar com la imatge de Don Quixot havia estat acceptada a la Xina un segle abans. I, en vigílies del 405e aniversari de la mort de Cervantes, per fi es publicava *Historia del caballero encantado*, la traducció de Relinque, enriquida amb més de 650 notes a peu de pàgina que aclareixen certes curiositats susceptibles de permetre als lectors entendre millor la Xina i la seva cultura.

L'edició crítica de *La historia del caballero encantado* traduïda per Relinque va ser aclamada com la culminació del llarg viatge de tornada al país del *Quixot* després d'un segle d'absència, i com un esdeveniment en el paisatge de la hibridació literària. La traductora hi veu «un exemple perfecte de viatge literari d'un país a l'altre». En realitat, el *Quixot* de Lin està lluny de ser l'únic exemple de transcreació en la història de la traducció. N'hi ha prou amb citar, entre moltes altres, les reescriptures molt acceptades de l'obra del poeta xinès Hanshan, o d'aquest gran clàssic que és el *Tao Te Xing*. Mai obstaculitzades, aquestes transcreacions – aquest moviment cap a un nou entorn – enriqueixen la vida cultural i intel·lectual mundial. ■

L'humor, trencaclosques dels traductors

Cultural per essència, l'humor passa d'una llengua a una altra amb dificultat. Per restituir l'esperit de l'original, el traductor ha de tenir una bona dosi d'inventiva.

Què ens fa riure? Allò que percebem com a divertit pot variar segons l'edat i la personalitat, però la cultura i la llengua també són uns factors determinants. L'humor va intrínsecament lligat a la cultura en què s'ha creat i com a tal pot ser una de les coses més difícils de traduir.

Atès que l'humor sovint va lligat a la llengua en si mateixa – dobles sentits, regionalismes, jocs de paraules i referències culturals –, sovint la traducció literal d'una broma no funciona o és incompreensible. Per conservar l'esperit d'un acudit, el traductor s'enfronta al següent dilema: conservar el significat original (optant per una traducció literal) o adaptar-lo radicalment. Es tracta aleshores de crear quelcom nou, tot conservant l'emoció i la intenció del text original.

El més sovint, la recreació és necessària per traduir l'humor. Tota la dificultat del fet que un joc de paraules és una broma verbal basada en el signi-

ficat i l'ambigüitat de les paraules, i que la manera com aquestes paraules es pronuncien i s'escriuen varia d'una llengua a l'altra. Prenem l'exemple de l'acudit següent que inclou un joc de paraules en anglès: Last night, I dreamed I was swimming in an ocean of orange soda. But it was just a Fanta sea. Aquí, Fanta sea (en català «un mar de Fanta») es pronuncia en anglès com a fantasy (en català «somni» o «fantasia»).

En casos com aquest, és possible que el traductor hagi d'inventar un acudit diferent. Podrà esforçar-se per preservar un element del text original, com ara una altra broma sobre una beguda, perquè crear un joc de paraules nou podria ser l'única manera d'aconseguir un acudit que tingui sentit.

L'explicació treu la gràcia

Qui no ha intentat mai explicar un acudit, i per què és (suposadament) divertit? L'escriptor nord-americà E.B. White va escriure que «l'humor es pot disseccionar com una granota, però es mor durant l'operació. Els que no estan animats per un esperit científic descobreixen llavors unes entranyes repugnants.»

Aquesta frase il·lustra què pot passar si el traductor decideix explicar l'acudit en un altre idioma. Pot ser interessant des del punt de vista lingüístic, però l'acudit no sobreviurà. En determinats continguts fins i tot podem excloure l'ús d'una nota a peu de pàgina o una explicació, per exemple per als subtí-

“
L'humor es pot disseccionar com una granota, però es mor durant l'operació

E.B. White, escriptor nord-americà

Il·lustració: © Selçuk Demirel per al Correu de la UNESCO

tols d'una pel·lícula o la veu en off d'un videojoc.

Una altra dificultat per al traductor: què fer quan la broma és dolenta? Hauria d'imaginar-se una altra broma dolenta o hauria de trobar considerar quelcom més divertit? Es tracta d'un dilema corrent, i generalment és la intenció de l'autor la que proporciona la solució. L'acudit dolent pot tenir un propòsit i, per tant, esdevé essencial que els traductors transmetin aquesta intenció a un altre idioma. En canvi, si la intenció de l'autor és fer riure el seu públic, el traductor ha de fer el possible perquè la traducció tingui el mateix efecte.

Més divertida serà la caiguda

En adaptar un text que juga amb la llengua mateixa, el traductor ha d'intentar preservar part de l'acudit original. Això és especialment important si l'acudit està associat a una imatge o un so, com en el cas d'un contingut multimèdia.

Apliquem aquesta idea a una escena de la pel·lícula d'acció i comèdia nord-americana *Top Secret!*, de 1984, en què els dos protagonistes són abordats per una persona que parla alemany. L'heroi es disculpa i diu que no parla l'idioma, però l'heroïna li respon:

«No passa res. I know a little German... he's sitting over there.» En un restaurant ple de gent, assenyala un home baixet amb un vestit tradicional alemany que s'aixeca i la saluda amb grans gestos de la mà! He mirat aquesta pel·lícula amb la meva família moltes vegades durant la meva infantesa i aquesta broma sempre m'ha fet riure. En efecte, en anglès, les paraules *I know a little German* poden significar que hom parla una mica d'alemany o bé que coneix un alemany baixet.

Però, com fer passar aquesta broma en un altre idioma quan una imatge és complementària del diàleg? Les adaptacions que requereixen fer coincidir el text amb una imatge o un so presenten reptes que només els traductors més creatius i enginyosos són capaços de resoldre.

Una bona dosi d'inventiva

El públic objectiu és crucial a l'hora de traduir l'humor. Quan les llengües tenen diferents variants o dialectes, conèixer el públic objectiu ajuda a determinar quina terminologia pot o no utilitzar el traductor.

Si tradueix per a un públic més ampli, el traductor haurà d'evitar l'ús d'expressions col·loquials o regionals

específiques. Això afegeix una dificultat a l'adaptació, ja que els regionalismes donen més sabor a la llengua i us apropen a un públic específic. També s'ha de tenir en compte l'edat del públic objectiu, ja que la traducció de continguts destinats a nens és molt diferent de la traducció per a un públic més gran. Per exemple, és impossible utilitzar un llenguatge inadequat o un vocabulari complex.

“
El més sovint,
la recreació és
necessària per
traduir l'humor

Fer un bon acudit per a un públic específic requereix inventiva i enginy. L'humor generalment va relacionat amb la llengua mateixa, amb la manera com s'escriuen o sonen les paraules i com encaixen. A més, cada cultura té el seu propi sentit de l'humor basat en la seva història, les seves tradicions, creences i valors. Això sovint significa que només les

persones d'una cultura específica són capaces d'entendre un acudit o trobar-lo divertit. Trobar les paraules adequades per mantenir l'humor en un idioma objectiu és realment una forma d'art i un repte considerable per al traductor. ■

Il·lustració: © Selçuk Demirel per al Correu de la UNESCO

« A les Nacions Unides, la llengua no ha de ser una barrera »

Per a Lama Azab, intèrpret de francès i àrab a la seu de les Nacions Unides a Nova York des del 2016, la imparcialitat i la capacitat d'adaptació són unes qualitats essencials per exercir aquesta professió tan exigent.

Quines són les principals qualitats necessàries per ser intèrpret?

Més enllà de determinades qualitats òbvies com el domini de les llengües de treball, la gestió de la velocitat o la cultura general, és primordial per a un intèrpret copsar els punts claus d'una situació. Sempre cal ser conscient del que s'està jugant en la discussió.

També és important ser imparcial. Per garantir que tots els participants siguin tractats per igual, hem de deixar de banda les nostres opinions i sentiments personals, sigui la discussió que sigui. Aconseguir mantenir-se neutral, controlar les emocions, garantir la igualtat, tot respectant la diversitat dels punts de vista de tots els participants és un repte permanent.

A quines dificultats s'enfronta diàriament?

Ser intèrpret és saber adaptar-se. De fet, és una segona natura en aquesta professió. Cal saber passar d'un tema a un altre, d'un idioma a un altre, no deixar-se confondre amb la velocitat d'elocució de cada orador...

És una professió que ensenya la modèstia, perquè mai en sabrem tant com els experts. Però per estar a l'altura, ens hem de formar constantment. Això és imprescindible quan es tracten temes tan variats com el desarmament, els drets humans o el pressupost. Últimament, com la majoria de professionals d'arreu del món, també hem hagut d'aprendre a treballar a distància. Això ens ha demanat molta adaptació en l'àmbit tècnic.

Hi ha alguna especificitat per exercir aquesta professió dins de les Nacions Unides?

La preocupació permanent pel multilingüisme és una especificitat de les Nacions Unides. Ens comprometem a garantir que cada participant entengui el que es diu i que tingui la certesa que l'entenguin a ell. És un punt essencial, perquè aquesta condició és la que fa que tots els participants puguin ser iguals en una situació de comunicació. La llengua no ha de ser una barrera sinó una eina per a la comprensió.

A més, la terminologia té un paper important a les Nacions Unides. Permet garantir que quan parlem d'alguna cosa, en parlem amb els mateixos termes per transmetre els valors de les Nacions Unides a tothom. Per exemple, el concepte de desenvolupament sostenible es feia servir molt poc en llengua àrab fa unes dècades. Avui, aquesta expressió ha entrat en el llenguatge corrent. És gràcies als companys dels serveis lingüístics de les Nacions Unides (traductors, terminòlegs, revisors, editors) que podem constituir el nostre bagatge abans d'arribar a la cabina. L'intèrpret només és una baula d'una cadena immensa que permet fer una conferència. ■

El Correu, una revista multilingüe des de 1948

Entre els primers diaris internacionals en existir, *El Correu de la UNESCO* és multilingüe des de l'origen. Ja des de la seva creació l'any 1948, existeix en anglès, francès i espanyol. Aquesta voluntat de traduir els articles a tantes llengües com sigui possible reflecteix la voluntat dels seus fundadors: afavorir una difusió àmplia dels ideals humanistes de l'Organització després de la Segona Guerra Mundial. Gràcies a les seves nombroses edicions en diferents idiomes, el Correu ha pogut arribar a un ampli lector internacional al llarg dels anys, fins i tot a països on la premsa estava emmordassada per l'estat.

La cobertura lingüística de la revista ha estat fluctuant al llarg dels anys. El 1957 es va publicar la revista en rus. Seguirien les edicions alemanya, àrab, japonesa i italiana. El 1967 es van llançar edicions en hindi i tàmil. De 1968 a 1973, *El Correu* també es va publicar en hebreu, persa, neerlandès, portuguès i turc. El rècord es va assolir l'any 1988 amb 35 edicions en diferents idiomes.

Avui el Correu es publica en nou llengües: els sis idiomes oficials de les Nacions Unides (anglès, àrab, xinès, espanyol, francès i rus), així com en català, coreà i esperanto.

© UNESCO

▼ Portada del número de maig de 1969 del Correu de la UNESCO titulat «Les arts i la vida». Edició en tàmil

Periodista a Ciutat del Cap, Àfrica del Sud, ha coescrit dos llibres sobre la història sud-africana: *Rogues' Gallery* i *Spoilt Ballots*.

Fer entrar la ciència africana al diccionari

Molts termes tècnics no tenen equivalent en les llengües africanes, cosa que priva de cultura científica part de la població. Investigadors i experts d'arreu del continent han decidit posar-hi remei treballant per enriquir el lèxic de diverses llengües.

Per al periodista científic sud-africà Sibusiso Biyela, hauria d'haver estat fàcil escriure sobre el descobriment d'un nou dinosaure en la seva llengua materna, el zulú. Però quan es va posar a redactar l'article, tal com ho explica en un podcast de la revista científica britànica *Nature*, es va adonar que «no tenia les paraules per a termes científics tan corrents com 'fòssil' o fins i tot 'dinosaure'». Biyela recorda el seu desànim.

Qualsevol altre periodista podria haver triat la solució fàcil «zuluitzant» aquestes paraules afegint-hi el prefix «i», però Biyela no estava convençut per aquest enfocament. Va acabar traduint dinosaure com *isilwane sasemandulo*, és a dir, «animal antic». Pel que fa als «fòssils», va escollir un enfocament encara més literal traduint-ho com *amathambo amadala atholakala emhlabathini*, és a dir, «ossos vells trobats a terra».

La història no té res d' excepcional. No tenir les paraules per tractar determinats temes és un problema al qual els africans s'enfronten diàriament. En el pla lingüístic, el continent, que compta amb unes 2.000 llengües autòctones, va ser pràcticament ignorat per la ciència i moltes altres esferes.

Construir junts

En 2019, un grup d'estudiosos d'arreu del continent va formar Masakhane (en zulú: «Construïm junts»). Aquesta organització sense ànim de lucre «se centra en el desenvolupament de tecnologies lingüístiques per a les llengües africanes», explica la seva cofundadora Jade Abbott, experta en processament de llengües. Inicialment, el grup el formaven principalment experts en aprenentatge automàtic, però després es va ampliar per incloure lingüistes, enginyers, politòlegs i professionals de la comunicació com Biyela. Dispersats per més de 40 països, aquests experts es van anar acostumant a treballar en línia, de manera que la pandèmia de la Covid-19 no els va agafar desprevinguts.

Al principi, Masakhane cercava a desenvolupar eines de traducció automàtica per a un gran nombre d'idiomes africans. Molts de nosaltres donem per fetes eines com el Traductor de Google i assumim que qualsevol pàgina web es pot traduir automàticament a la nostra llengua materna. Però fins ara, només els parlants d'un grapat de les més de 2.000 llengües africanes tenen accés a aquest luxe.

És relativament fàcil crear eines de traducció automàtica, sempre que tenim accés a dades que fan molta falta a la gran majoria de les llengües africanes.

És per això que l'equip de Masakhane es va proposar demostrar que «treballar de manera participativa, amb dones i homes que entenen les eines i els idiomes, permet obtenir millors dades», explica Jade Abbott.

Un article publicat el 2020, signat per 50 membres de Masakhane presents a desenes de països, va guanyar el Wikimedia Foundation Research Award (premi de recerca de la Fundació Wikimedia). Basant-se en la situació de 48 de les llengües més parlades d'Àfrica, ofereix un full de ruta per establir «uns criteris per a més de 30 idiomes en matèria de traducció automàtica», alhora que permet a les persones «sense formació universitària aportar una contribució científica sense equivalents».

“

No tenir les paraules per tractar determinats temes és un problema recurrent per als africans

Igbo, swahili ou yoruba

Després d'aquesta primera fase, Masakhane ha passat a posar la teoria en pràctica. El seu translation toll (eina de traducció) presenta actualment prototipus per a sis llengües africanes (igbo, lingala, shona, swahili, tshiluba, ioruba). Jade Abott estima però que només es tracta de la primera etapa d'un esforç que va per llarg. L'equip estudiarà també la millor manera de fer l'eina disponible, car totes les persones concernides volen «assegurar-se que millori la vida de les comunitats a Àfrica i no alimenti els profits de les grans plataformes numèriques».

Els membres de Masakhane han redactat més de 200 articles universitaris i l'organització ha aprovat set projectes ambiciosos més. Un d'aquests Decolonise Science (Descolonitzar la ciència) és una col·laboració entre AfricaArXiv, un portal africà que reagrupa recursos d'accés lliure, i ScienceLink, plataforma d'accés lliure,

“

La manca de dades en llengües africanes és un fre a la creació d'eines de traducció automàtica

ubicada als Països Baixos, en la qual Biyela, el periodista zulu, està molt implicat.

Quan es va engegar el projecte el 2021, l'objectiu era de traduir uns 200 articles científics a sis llengües africanes. Però l'equip va recular davant l'amplitud de la tasca. Assolir aquest objectiu suposava crear centenars de termes nous (dinosaur, fòssil, etc) per cada article. Seguint un objectiu més realista, el grup traduirà les síntesis de 180 articles (textos ja seleccio-

nats després d'un treball aprofundit que contempla el domini, l'impacte, la diversitat geogràfica i sexual de la recerca) a sis llengües, tot creant cinc termes nous per cada article.

Si la noció de “descolonització” evoca un procés d'enderrocament de l'existent, es tracta més aviat per Masakhane de construir. “Per nombrosos locutors de llengües autòctones, explica Biyela, és possible parlar d'esport, de política i altres temes en la llengua materna, però quan s'aborden temes científics o tecnològics, cal canviar de codi” i ho lamenta: “Això dona la impressió que la ciència és un element estranger que envaeix la conversa”. Aquesta situació porta cua, en el camp de la salut en particular. De cara a persones que hesiten a fer-se vaccinar, per exemple, “no podeu pas explicar ben bé el que és l'ARN missatger o la immunologia en la vostra llengua materna”. Per tant, hom s'adona que el repte de la feina de Masakhane va molt enllà de la dimensió lingüística. ■

Subtitulació, la cara dolenta de les sèries

Si bé les plataformes han revolucionat la difusió de pel·lícules i sèries en llengües estrangeres, els traductors gairebé no s'han beneficiat gaire de l'entusiasme del públic pels continguts internacionals. La pressió sobre els terminis i els salaris no ha parat d'accentuar-se.

«Un cop superada aquesta barrera d'uns centímetres formada pels subtítols, descobrireu moltes altres pel·lícules extraordinàries» va declarar el cineasta sud-coreà Bong Joon-ho, durant la cerimònia dels Globus d'Or del 2020. El director de *Parasite*, primer llargmetratge de parla no anglesa en haver guanyat l'Oscar a la millor pel·lícula, recordava així la funció essencial dels subtítols: obrir el cinema al públic d'arreu del món.

L'èxit internacional del seu film va tirar a terra el prejudici segons el qual els angloparlants serien reticents a llegir mentre miren continguts de televisió. En efecte, *Parasite*, que ara es transmet contínuament a plataformes de pagament de tot el món, va rendir més de 50 milions de dòlars als Estats Units i al Canadà quan es va estrenar a les sales.

Però l'entusiasme per unes pel·lícules subtítolades com *Parasite* o la

sèrie sud-coreana *Squid Game* també ha tingut com a efecte posar de manifest la precària situació dels subtituladors. Expliquen aquestes males condicions laborals la qualitat tan contrastada dels subtítols de programes i films a les plataformes de difusió? La qüestió ara es debat públicament.

Una popularitat sense precedents

En pocs anys, les plataformes de difusió en línia de pagament han revolucionat la difusió de pel·lícules i programes de televisió en llengües estrangeres. De fet, els continguts internacionals adaptats localment han guanyat una popularitat sense precedents entre el públic de parla anglesa.

Al voltant del 36% dels subscriptors de Netflix provenen dels Estats Units i el Canadà, i el nombre d'espectadors de contingut en llengua no anglesa ha augmentat d'un 71% des del 2019, va anunciar el 2021 Bela Bajaria, cap de Netflix Global TV, durant la conferència d'estiu de la Television Critics Association.

El gegant nord-americà, que emet continguts a més de 190 països, va subtitular set milions de minuts de programes el 2021, i els seus plans preveuen promoure les traduccions i fer-les encara més atractives per als subscriptors, va revelar al gener Greg Peters, director d'operacions i director de productes de la plataforma americana. Els proveïdors de serveis lingüístics (PSL), generalment consideren aquesta com «pionera» a l'hora de definir normes de subtitulació i doblatge.

Cercle viciós

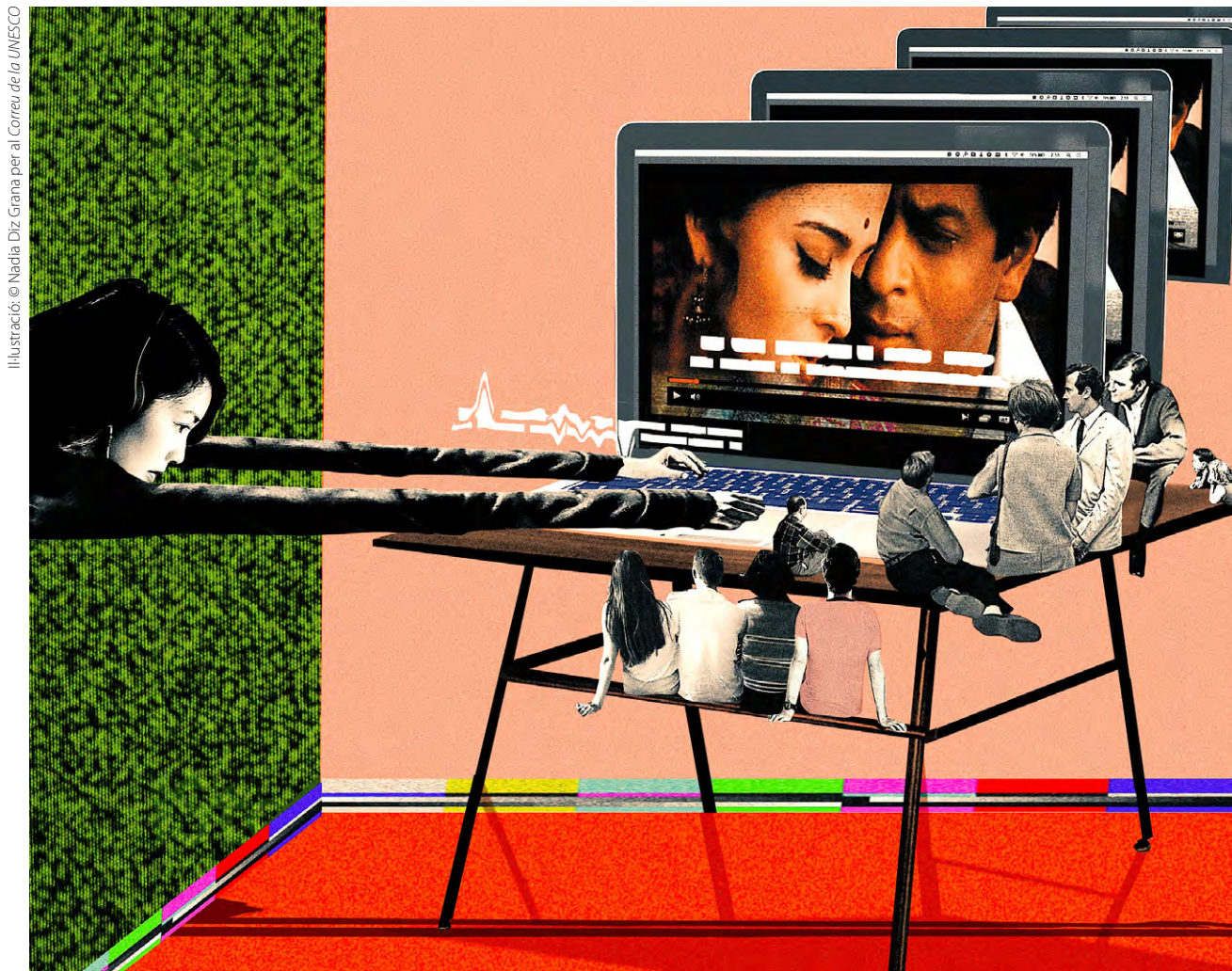
El problema és que els traductors de subtítols no s'aprofiten realment d'aquesta atracció creixent per als continguts estrangers. «En el model actual, la subtitulació no és prioritària. Els pressupostos dedicats a la traducció, la subtitulació, el doblatge o l'accessibilitat intervenen actualment al final del procés de producció, quan ja s'ha gastat gairebé tot el pressupost de la pel·lícula o programa», explica Pablo Romero-Fresco, professor honorari de traducció i producció cinematogràfica a la Universitat de Roehampton a Londres.

Les despeses de traducció i accessibilitat, continua Pablo Romero-Fresco, solen representar entre el 0,01% i el 0,1% del pressupost d'una pel·lícula, mentre que el 50% o més dels ingressos d'una pel·lícula provenen de les seves versions traduïdes en llengües estrangeres. «La correcció del color d'una pel·lícula que atraurà milions de telespectadors, per important que sigui, és més important que la seva traducció? És una diferència de tracte xocant», lamenta.

Se sol pagar els subtituladors per minut de contingut i no per subtítol. Però, segons traductors de subtítols, que prefereixen expressar-se de manera anònima, aquesta taxa per minut ha anat baixant durant els darrers trenta anys. Un altre problema és que tampoc no hi ha cap procés normalitzat de comanda, contracte o pagament, i les tarifes i mètodes de substractament dels serveis de subtítols

Als Estats Units i al Canadà, el nombre d'espectadors de continguts en llengua no anglesa ha augmentat d'un 71% des del 2019

Il·lustració: © Nadia Diz Grana per al *Correu de la UNESCO*

varien considerablement segons el país o la regió.

«Les plataformes de difusió i els creadors de continguts estan disposats a pagar per una subtitulació de qualitat», diu Stavroula Sokoli, vicepresidenta de l'Associació Europea d'Estudis de Traducció Audiovisual. Però encara fa falta que aquests ingressos arribin als traductors, cosa que no sempre passa. Passa que les plataformes de distribució confien els projectes de subtitulació a proveïdors de serveis lingüístics que subcontracten la comanda a estructures més petites. Encara que la remuneració inicial sigui alta, aquesta va minvant quan es multipliquen els intermediaris.

«Si només treballes per a proveïdors o clients que paguen molt malament, llavors has d'estar sempre treballant perquè no pots arribar a lligar caps», explica un subtitulador francès experimentat. «I si sempre estàs treballant, continua, no tens temps de trobar altres clients [que paguen millor]. És un cercle viciós.»

De fet, la pressió sobre els terminis i salaris no para d'accentuar-se, això fa que alguns traductors de subtítols experimentats abandonin el sector. «Des de fa uns anys, en certa manera, els difusors en línia demanen molt més als traductors: esperen una qualitat superior, escurcen els terminis, no han pujat els preus, tot i que el cost de la vida a tot el món ha evolucionat», declara el dirigent d'una empresa PSL de manera anònima.

Terminis raonables

Nombrosos actors del sector reclamen ara que la subtitulació estigui pressupostada des del començament del rodatge, de manera que s'apliquin tarifes dignes i es pugui seleccionar un proveïdor de serveis lingüístics competent des de l'inici. Aquest, al seu torn, disposaria del temps i dels mitjans econòmics necessaris per seleccionar un subtitulador apropiat. Si la pel·lícula *Parasite* ha tingut un èxit tan fenomenal, també és perquè Bong Joon-ho va

optar per treballar amb el traductor de subtítols Darcy Paquet per tal de respectar el context i els matisos de la traducció.

A més curt termini, es podria imaginar que les plataformes de difusió col·laborin amb els proveïdors per garantir un pagament coherent dels subtituladors i uns terminis més raonables. Ja s'està fent a França, on els subtituladors es paguen per subtítol en lloc de per minut per a certs films. També es convida les plataformes de difusió a comunicar-se amb els proveïdors perquè la traducció sigui remunerada millor.

«Els productors de pel·lícules franceses saben que les han d'exportar, per tant ho tenen en compte des del principi», explica Sabine de Andria, una traductora establerta a París que practica la subtitulació des de fa més de vint anys. «La globalització, afegeix, ha tingut un aspecte positiu perquè ha quedat clar que la subtitulació i el doblatge són essencials i s'han de fer ben fets.» ■

El traductor, una espècie en perill d'extinció?

Des dels primers experiments de traducció automàtica als anys cinquanta, no s'ha deixat de predir el triomf de les màquines sobre els humans. Tanmateix, els traductors mai han estat tan nombrosos. Ara, molt eficients i a l'abast de tothom, els sistemes de traducció en línia no han mort la professió sinó que l'han transformada.

El primer experiment públic de traducció automàtica es remunta a 1954. Dirigit per investigadors d'IBM i de la Universitat de Georgetown de Washington DC, havia de fer possible la traducció automàtica instantània de qualitat del rus cap a l'anglès en pocs anys. Des d'aquest primer intent, la idea que els traductors podrien ser substituïts aviat per màquines s'ha fet habitual. El 2018, Microsoft pretenia que les seves traduccions de comunicats de premsa del xinès a l'anglès tenien una qualitat comparable a la de la traducció humana. La paradoxa és que, tot i que els sistemes de traducció automàtica estan ara a l'abast de tothom, mai ha estat tan alt el nombre de persones que treballen en el sector de la traducció: unes 600.000 a tot el món. En aquest context, realment els professionals tenen motius per preocupar-se?

En realitat, la situació és més complexa del que sembla. Primer, perquè els mateixos traductors recorren a ajudes digitals. Qui treballa amb textos repetitius pot utilitzar una memòria de traducció, que els permet estalviar esforços i reutilitzar traduccions de frases idèntiques o semblants a les ja traduïdes. Molts traductors utilitzen la traducció automàtica i revisen els textos proporcionats per la màquina. Altres s'hi neguen perquè consideren

que fa perdre interès a llur feina i que la remuneració és insuficient.

Per descomptat, alguns textos són traduïts per màquines sense cap intervenció humana. Els volums de contingut digital són tals que els traductors no podrien satisfer la demanda de totes maneres. L'ús de l'automatització generalment va relacionat amb la vida útil d'un text, així com amb les possibles conseqüències dels errors de traducció. La traducció d'una ressenya de viatge en línia o d'un tuit es pot automatitzar. En canvi, els textos mèdics o els documents destinats a la impressió necessiten més supervisió humana.

Esperances estroncades

Un dels problemes és que, des del principi, es va sobreestimar la qualitat de la traducció automàtica. Però, les esperances dipositades en l'automatització el 1954 van ser estroncades. Quant a la qualitat de la traducció de les notes de premsa del 2018, complien uns criteris d'avaluació molt limitats. És cert que durant els darrers anys les tecnologies han progressat molt. Els primers sistemes es basaven en un conjunt de regles codificades a mà i en diccionaris bilingües. Des dels anys noranta, fan servir traduccions humanes existents per generar estadísticament la traducció més probable d'una frase font.

Als anys 2000, la traducció automàtica gratuïta es va estendre i cap al 2016 la qualitat va fer un salt endavant gràcies a la traducció automàtica neuronal (TAN). Suposadament capaços d'imitar les xarxes neuronals del cervell humà, els sistemes de traducció automàtica neuronal procuren de traduir una frase d'una manera estadísticament plausible basant-se en «dades d'aprenentatge», és a dir, un corpus de frases originals i les seves traduccions humanes.

Accessibles i eficients, aquests sistemes de traducció en línia s'han fet molt populars. El 2016, Google anunciava que el seu sistema Google Translate produïa no menys de 143 mil milions de paraules al dia. Però llur fiabilitat de vegades deixa a desitjar.

Error i prejudicis

Els problemes més corrents són les traduccions equivocades de noms o verbs en una frase que segueix sent coherent, però el significat de la qual és completament diferent del de la frase font. Un altre escull: uns biaixos que poden generar prejudicis com l'ús dels adjectius «bonica», «atrevida» o «sexy» més fàcilment associats al femení, mentre que «raonable», «intransigent» o «simpàtic» s'associaran amb més freqüència al masculí.

Aquests biaixos poden ser molt difícils de detectar i, per tant, d'eliminar. Per una altra banda, les paraules ambigües que desconcertaven els primers sistemes segueixen sent un problema. A vegades ha passat que algunes traduccions, automàtiques donin lloc a resultats més inesperats, que els investigadors anomenen al·lucinacions que han provocat tempestes mediàtiques. Un informe publicat el 2018 apuntava a certes aberracions de Google Translate, com ara la traducció de combinacions aleatòries de lletres en profecies religioses.

Finalment, la intenció de l'autor i la intenció d'un text no es poden codificar en un sistema automàtic. El resultat eliminarà la riquesa lèxica afavorint les paraules més habituals de les seves dades d'aprenentatge. En el cas dels textos creatius o literaris, la veu de l'autor es perd en el procés.

Reduir els costos

Malgrat totes aquestes limitacions, avui en dia la traducció automàtica s'utilitza àmpliament i el treball de revisió forma part del dia a dia de molts traductors. De bona qualitat i barata, de vegades s'integra en el flux de treball dels traductors. Independentment en majoria, els traductors no estan necessàriament en una situació prou forta per oposar-s'hi. La indústria dels subtítols, per exemple, fa un ús extensiu de la traducció automàtica per reduir els costos i el termini de producció. Però és necessari revisar-los perquè els subtítols de mala qualitat sovint generen queixes per part dels espectadors. Pel que fa a la literatura, la doctora Ana Guerberof Arenas, professora titular del Centre d'Estudis de Traducció de la Universitat de Surrey, Regne Unit, ha observat recentment que els lectors són menys captivats per la narració i els agrada menys llegir textos en traducció automàtica.

“

La intenció de l'autor no es pot codificar en un sistema automàtic

En resum, la traducció automàtica pot ser eficient i útil, amb intervenció humana o sense. Tanmateix, hi ha el risc que els mètodes de treball altament automatitzats acabin fent poc atractiva la feina de traductor. No obstant això, com mostra Dorothy Kenny, professora de l'Escola de Llengües Aplicades i Estudis Interculturals de la Universitat de Dublín (Irlanda), la generalització de les màquines posaria en perill la mateixa perennitat de la traducció, en la mesura que la traducció automàtica es basa al cap i a la fi en unes dades i una legitimitat que sols els humans li poden donar. ■

Il·lustració: © Adrià Fruïtós per al Correu de la UNESCO

La traducció al Correu

Parlar de traducció en un Correu de la UNESCO és parlar-ne des del cor d'una composició abismal, puix que, llevat la doble pàgina central destinada al sol lectorat català, l'edició catalana és tota ella traducció. Del francès, sembla ser. O del castellà. Per tant, totes les facetes de l'acte traductor, evocades en el present número, s'hi han de contemplar, com tants problemes a resoldre, cada trimestre: el constant estira-arronsa entre fidelitat i traïció, la presa en compte del públic-meta, la precisió terminològica, fins la intractabilitat entre llengües tanmateix veïnes com català i francès o castellà i català. Es podrien passar per alt les dificultats lexicals i estilístiques pròpies de la traducció literària, dificultats ben conegudes dels qui fan la tasca, vital per una llengua minoritària com la catalana, de projecció exterior de les lletres pròpies, i d'adaptació al propi idioma dels clàssics del món. Segur que El Correu no és el Quixot, però no s'hi perd res en considerar cada redactor d'article com un escriptor, del qual convé respectar la lletra per no tòrcer-ne l'esperit. Però també esmenar-ne la lletra, per no malmetre'n l'esperit d'una llengua a l'altra. I això a discreció, i responsabilitat, de qui tradueix. O sigui tot el contrari d'una feina automàtica, tan més necessari si el primer raig resulta d'una translació automàtica.

A més a més, tractant-se de català, idioma supraestatal, convé de reflectir la diversitat dins la unitat de la llengua, sense excessos dialectalitzants però amb prou recurrència per no marginar cap lloc, central o perifèric, de lectura. Al Correu el control dels automatismes, digitals o mentals, és primordial si els mateixos que en fan possible l'edició i difusió tenen també com a objectiu la bona salut del català. «El català cosa de tots» proclamava un lema principatí dels anys vuitanta. La gent que treballa a produir el Correu el pot fer seu, actualitzant-ne les formes i l'abast, sense oblidar que, fa sols uns decennis, el català es trobava en la mateixa situació de fretura científica que les llengües africanes actuals. No descuidar que el 1974, metges, biòlegs, investigadors catalanoparlants es reunien en el marc de la Universitat Catalana d'Estiu per plantejar la urgència del tema, mentre els incrèduls, fills de la diglòssia, es resignaven a vedar la ciència al català. S'ha vist d'ençà, com organismes concebuts a posta per una política lingüística eficient, han anat reblant forats terminològics, tot instal·lant uns processos de reacció immediata a les

necessitats denominatives de l'actualitat. A vegades reviscolant paraules antigues, com qui emplena d'oli la closca buida d'un cargol per fer llum! La cosa no deixa de ser simbòlica en uns Països Catalans esmicolats entre estats i autonomies, però que reconeixen tots en el mallorquí Ramon Llull (1232-1315) el mestre del català modern.

Traduir en la llengua pròpia o cap a la llengua meta han estat temps els puntals dels estudis de llengües, particularment a la universitat francesa. No han pas desaparegut del tot malgrat l'investida de l'aproximació comunicativa a les llengües, car no s'ha pretès mai a base de traducció i tema (o traducció inversa) ensenyar de parlar, – i encara menys en contextos de tot anar– sinó d'entrar en el geni de cada

llengua, d'entendre'n els matisos per afinar la comprensió mútua. I és encara el sentit que tenen aquests exercicis als exàmens i concursos on perduren sense tenir-hi per això la veu cantant d'antany. Paral·lelament la traductologia s'ha erigit en ciència, identificant els processos, adaptant-los a les tipologies textuales, mesurant interferències socioculturals, desniant rastres de llengües de contacte, etc.

Si no són indispensables tots aquests enfocaments traductors per traduir El Correu, almenys no hi poden fer cap mal.

Miquela Valls Robinson

Agregada de Lletres

Professora de llengua i literatura catalana

Les idees i opinions expressades en aquest suplement són les dels autors

Suplement edició en llengua catalana i

La importància d'exportar la llengua

No sé si és un fet prou conegut, però sapiguen que a Praga, capital de la República Txeca, hi ha, des de ja fa 30 anys, un lectorat de català, ara (des de l'any 2017) reconvertit en un més ambiciós Centre Carlemany de Llengua Catalana. Establert l'any 1991 per iniciativa del senyor Rudolf Bares, un mecenes originari de l'antiga Txecoslovàquia i empresari farmacèutic instal·lat a Andorra, el Centre hi ha funcionat ininterrompudament fins avui, subvencionat tothora també pel Govern del Copríncipat.

Gràcies a aquest vincle andorrà, un dels resultats de la promoció i difusió de la llengua i cultura dels territoris de parla catalana és que a la República Txeca hi ha un nombre considerable de gent que, no només sap parlar català, sinó

que també ha visitat el país pirinenc, tenint-ne moltes vegades millor coneixement que els turistes dels països veïns. Això es deu a la motivació dels estudiants per conèixer un país del qual n'han sentit a parlar molt, així com també a la promoció cultural que s'hi porta a terme, entre d'altres, per les assignatures d'Andorra: història, política, cultura, impartida des del 2014 per l'autor del present article, Andorra: pont musical entre Gàl·lia i Ibèria, de Michal Novenko, Lectura i interpretació de textos literaris en català, de Jaroslava Marešová, i Literatura en català, de Marek Říha.

No obstant això, la presència andorrana s'hi materialitza també en diverses publicacions de la seva literatura. Gràcies a la col·laboració amb el Centre, Jan Schej-

bal, màxim exponent de la catalanística txeca, va poder donar a conèixer als lectors txecs dues novel·les curtes d'Antoni Morell: *Boris I, rei d'Andorra* (2000) i *La neu adversa* (2005). El mateix any 2005 –i amb la participació dels estudiants del Centre– es va traduir una petita mostra d'obra poètica de Teresa Colom i Manel Gibert, publicada en un llibret titulat *Terra et verba*. Més tard, l'any 2018, va sortir en txec la novel·la de Joan Peruga *La república invisible*, de la mà de l'autor d'aquestes ratlles, el qual està fent la traducció d'una altra obra andorrana esdevinguda ja clàssica: *Blau de Prússia*, d'Albert Villaró, a publicar-se a l'inici de l'any vinent.

Pel que fa a les publicacions en revistes literàries, la literatura andorrana va aparèixer al número 10/2015 de la re-

vista PLAV, representada per fragments de l'obra d'Antoni Morell (*Set lletanies de mort*) i Albert Villaró (*La selva moral*), així com per poesies de Teresa Colom, Manel Gibert, Robert Pastor i, una altra vegada, al suplement literari del número 5/2020 de la bisetmanal cultural A2, en el qual es van presentar fragments de les novel·les d'Albert Villaró (*Blau de Prússia*), Teresa Colom (*Consciència*) i David Gálvez (*Cartes mortes*).

Com es pot veure, gràcies al Centre Carlemany, Andorra és, literàriament parlant, molt més present a la República Txeca que a qualsevol altre país. Ara bé, pot haver-hi algú que es faci la pregunta: quina motivació té Andorra a promoure el català i la seva cultura a la República Txeca? Deixant a part que aquesta pregunta, ja d'entrada, comporta un deix de menyspreu a la cultura txeca, la riquesa i el nombre de parlants de la qual són els mateixos que els dels territoris de parla catalana, cal subratllar que la promoció del català és un projecte comú i el tema s'ha de veure des d'una perspectiva més àmplia, ja que va més enllà d'aquests dos països.

El cas particular –i singular– d'Andorra només ha servit per demostrar que aquest tipus de promoció cultural i lingüística funciona i dona fruits ben visibles i palpables –i no només de procedència andorrana i amb destinació txeca. El Centre Carlemany és freqüentat també per estudiants d'altres nacionalitats i així va esdevenir-se que un altre llibre andorrà va veure, l'any 2021, la seva traducció al francès: el recull de contes *Trencadís*, d'Iñaki Rubio, traduït per Anaïs Raimbault. Pel que fa a la procedència no andorrana, els lectors txecs han pogut gaudir de *La pell freda*, d'Albert Sánchez Piñol, *Jo soc aquell que va matar Franco*, de Joan-Lluís Lluís, uns contes de Quim Monzó, Sergi Pàmies i Josep Pla, per enumerar només alguns exemples de la narrativa; i, quant a l'obra dramàtica, de la d'autors com ara Sergi Belbel i Gemma Rodríguez, per esmentar-ne d'altres.

El nombre de traductors literaris del català i, conseqüentment, el nombre de traduccions de la literatura escrita en català, s'ha multiplicat, lògicament, en paral·lel amb l'ensenyança de la llengua,

a càrrec d'Andreu Bauçà i Sastre, així com gràcies a l'assignatura Traducció literària del català al txec, de Jan Schejbal. El cèlebre traductor, malauradament, va traspasar l'any passat, però va deixar als seus seguidors una eina per facilitar les traduccions futures: el primer diccionari acadèmic txec-català i català-txec, l'edició del qual –en versió electrònica– s'està preparant dins un projecte de l'Institut d'Estudis Romànics de la Universitat Carolina de Praga, dirigit pel Prof. Petr Čermák.

Dels fets exposats, en podem treure dues lliçons: en primer lloc, no s'ha de subestimar el potencial de la cultura de recepció, encara que no sigui, en qüestions de xifres, la més gran del món, i, en segon, la promoció del català és un projecte que té sentit i funciona, difonent no només la llengua, sinó també la cultura. Com deia Joan Sales quan diverses persones interessades a traduir alguna obra catalana li'n demanaven un exemplar amb el qual ell sempre enviava uns llibres més: "Per collir, s'ha de sembrar".

Michal Brabec

Professor col·laborador del Centre Carlemany, Universitat Carolina (Praga, República Txeca)

Professor de literatura catalana i traducció literària a la Universitat de Masaryk (Brno, República Txeca)

©Arxiu del Ministeri de Cultura i Esports del Govern d'Andorra

Entrevista a Christophe Beaufumé

- Coneixies el Correu de la UNESCO?

No el coneixia, no. El vaig descobrir gràcies a l'Associació UNESCO d'Igualada, quan es van posar en contacte amb mi perquè el traduís, i ara no paro de recomanar-ne la lectura a tothom, tant em va captivar el seu contingut.

- Com valores la teva experiència en la traducció en català de la revista?

És una experiència molt gratificant. Per una banda, em dona accés a un contingut de gran qualitat intel·lectual, però sobretot que prové de cultures diferents, cosa que gairebé no es troba a la premsa nacional. I per una altra, em permet redescobrir la llengua catalana, mirar-me-la sota un angle diferent, ja que li he de donar tóms fins aconseguir la millor manera d'expressar allò que diu el text original en francès, que és la llengua que tenim com a base de treball. No té res a veure amb traduir fullets comercials o instruccions, que és el tipus de treball que m'encomenen habitualment!

- Com feu per traduir correctament els girs gramaticals i frases fetes? Això de plou gats i gossos i no bots i barrals...

Això en parla la Marina Ilari en el seu article (p.17). Ella se centra en el trencaclosques que representa traduir l'humor. Aquests elements lingüístics que tenen una gran carrega cultural són evidentment molt difícils de traduir.

Pel que fa a les frases fetes, sovint existeixen equivalents directes en l'altre idioma que, si bé fan servir una imatge diferent, vehiculen el mateix significat. Però si no n'hi ha, llavors es tracta d'analitzar conscienciosament la intenció que s'amaga darrere l'ús de l'expressió i anar a buscar la mateixa intenció mitjançant una perífrasi en l'altre idioma.

Ara, és evident que a través de la traducció, es pot arribar a perdre certa riquesa en comparació amb el text original. D'això, recordo que me'n vaig adonar en llegir versions en llengua estrangera de l'*Astèrix*, en les quals no retrobava l'humor de l'original, i on determinades al·lusions no tenien cap sentit en l'altra cultura.

- Com veus les traduccions fetes amb software i intel·ligència artificial? Hi ha diaris que es publiquen en català, però els qui ho escriuen ho fan en castellà i són les màquines qui acaben l'escrit. Google també fa traduccions, però a vegades la traducció és més intel·ligible que l'idioma original.

Els traductors automàtics poden ajudar molt, però de cap manera són suficients

per traduir correctament un text, si més no, en l'actualitat. Aquí també us remeto a un article d'aquest número del Correu, el del Joss Moorkens (p.24), que explica els límits de la traducció automàtica.

Està clar que de moment, els programes informàtics no saben analitzar bé la polisèmia per exemple, i per això ens trobem a vegades davant de veritables aberracions si cap humà ha repassat el text tractat per la màquina. Actualment, el que fa un programari, és intentar analitzar el nombre d'ocurrències d'un terme en un context donat i proposar la paraula que surt amb la major probabilitat... Però no «entén» què està dient, i per tant, si l'autor original ha estat jugant amb dobles sentits, el més probable és que aquesta intenció no aparegui en el text traduït.

- Com creus que evolucionarà el món de la traducció?

Bé, pel que fa a l'evolució de la traducció automàtica, depèn sobretot de com evolucionarà el món en general, perquè amb el pas que anem, potser ja no tindrem l'energia necessària per fer funcionar les màquines que ens faciliten la vida (riu).

Quant a la traducció per si mateixa, no em sembla pas cap disbarat pensar que arribarà un dia, encara que molt llunyà, en què existeixi una llengua comuna per a tot el planeta, si més no per a la comunicació més bàsica. Respecte a aquest punt, us recomano l'article de la Barbara Cassin sobre la globalització de les llengües (p.13).

Així que es tracta d'una pregunta complicada, i l'únic que podria respondre es basa en unes especulacions personals, i probablement inspirades per la ciència-

ficció. De moment en tot cas, i per uns quants anys diria que els traductors, en les diferents facetes de la traducció (literària, tècnica, directa...), continuarem sent necessaris.

- Està prou valorada la feina? I ben remunerada?

És complicat de dir perquè hi ha molts tipus de traductors. La situació és diferent si parlem de traducció literària o tècnica, jurada o no, per no dir res dels intèrprets, la feina dels quals requereix altres competències que per la traducció escrita.

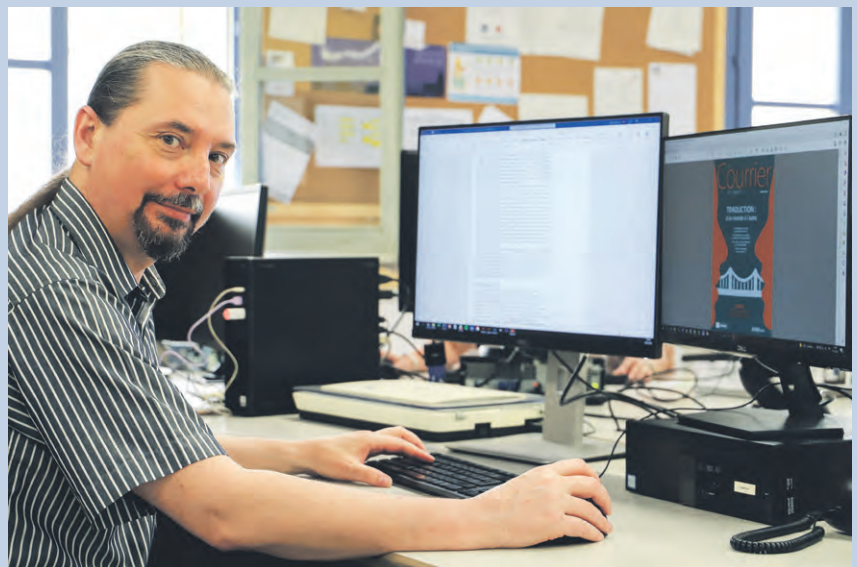
Diria que no existeixen tarifes oficials, llavors cadascú negocia els seus honoraris amb cada client, i aquests poden variar en funció de l'experiència del traductor, de la llengua en què treballa (la competició és molt més dura si tradueixes de l'anglès, en canvi, si treballes amb un idioma minoritari, podràs demanar més).

El que sí que tinc entès, és que les condicions són més dures per als traductors literaris, i recordo haver llegit diversos articles, tant en diaris francesos com catalans, on es queixaven del tracte que rebien per part de les editorials, especialment les més grosses.

En el seu cas, a més a més, el traductor també es considera com un autor, la qual cosa significa que el seu nom ha d'aparèixer en algun lloc, que té un dret moral sobre el seu treball, cosa que, pel que diuen, no sempre es respecta.

Christophe Beaufumé

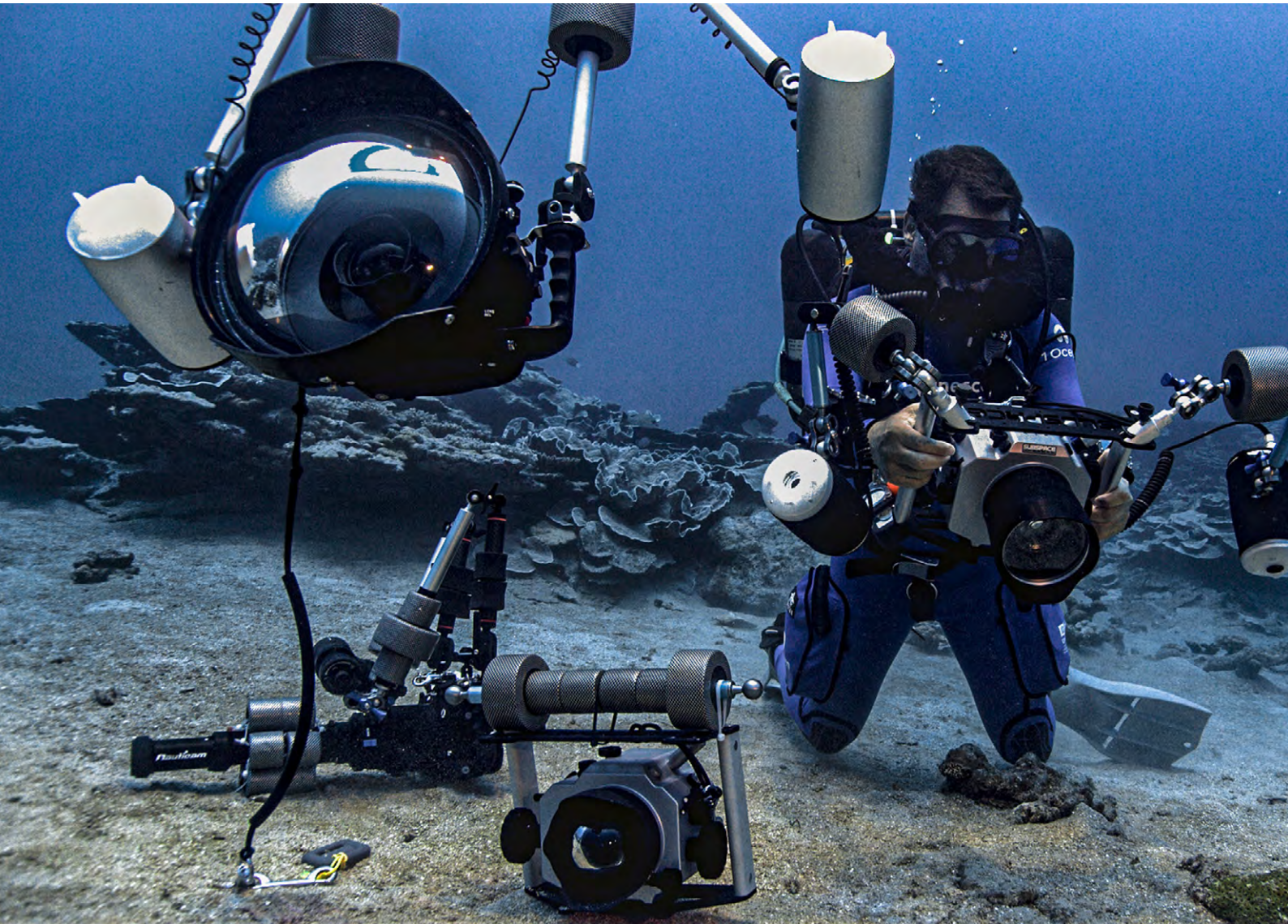
Professor d'idiomes i traductor freelance a Igualada

©Mireia Vilanova Amat

Esculls de corall: crònica d'un món fràgil

A sobre: l'explorador i fotògraf francès Alexis Rosenfeld, fundador de la campanya 1 Ocean realitzada en partenariat amb la UNESCO per sensibilitzar el públic sobre la necessitat de preservar l'oceà.

A l'esquerra: per captar la llum, escassa a més de 30 metres de profunditat, aquest escull de corall obre els seus pètals com fan les roses.

És un dels esculls de corall més grans del món, que desplega les seves flors i randes de pedra calcària al llarg de gairebé tres quilòmetres de llargària. Un dels més profunds també. Aquest tresor submergit, ja el coneixien els pescadors locals des de feia molt de temps, però no se'n sospitava l'extensió. L'explorador i fotògraf francès Alexis Rosenfeld, que va explorar l'escull durant una missió duta a terme el 2021 amb el suport de la UNESCO, ofereix imatges excepcionals d'aquest paisatge marí.

A diferència de molts altres camps de corall, aquest ha escapat al blanqueig. En efecte, gairebé la meitat dels ecosistemes de corall han desaparegut des dels anys 1870, a causa del canvi climàtic, la sobrepesca i la contaminació. Dels que han sobreviscut, un terç estan amenaçats d'extinció.

Es tracta d'una estimació perquè només es coneix el 20% del fons marí. És per això que la UNESCO s'ha compromès a cartografiar almenys el 80% del fons oceànic d'aquí a l'any 2030. Aprofundir en el coneixement del fons marí potser farà sortir a llum l'existència d'altres ecosistemes capaços d'adaptar-se a l'augment de la temperatura de l'oceà. ■

A sota: Arxipèlag de les Maldives. Dues estrelles de mar carnívores Acanthaster planci devoren una colònia de corall. Aquesta espècie és avui la principal causa natural de la desaparició dels coralls.

A sota: Parc Natural del Mar del Corall a Nova Caledònia (França). Aferrats a les gorgònies, els crinoideus capturen el plàncton gràcies als seus braços llargs i flexibles. Aquests animals habiten l'oceà des de fa uns 500 milions d'anys.

A dalt: els científics del laboratori francès CNRS-CRIOBE a la forària de l'illa de Moorea (Polinèsia Francesa) despleguen aquests arbres de corall per estudiar els efectes de l'escalfament global sobre els coralls.

*A la dreta: l'anemona de mar *Entacmaea quadricolor* és un hàbitat habitual per als peixos pallasos. Aquí, al Parc Nacional dels esculls de Tubbataha a les Filipines.*

*Illes Gambier a la Polinèsia
Francesa. La llacuna de Rikitea
acull una impressionant
colònia de coralls fongs
(Fungia scruposa) capaços de
moure's.*

A l'esquerra:
Una colònia de sàlpids a la Mediterrània. El cicle vital d'aquests animals es desenvolupa en dues fases: la primera és solitària i es caracteritza per una reproducció asexual, la segona és comunitària i la reproducció esdevé sexual.

A sota: una bossa de plàstic enganxada a l'aleta pectoral d'aquest dofí de musell llarg (*Stenella longirostris*). Els residus no biodegradables són una veritable amenaça per a tota la fauna marina.

A dalt: Illes Eòlies (Itàlia) a la Mediterrània. The Smoking Land (la terra fumejant) és una zona submarina descoberta el 2018 entre les illes de Panarea i Basiluzzo. És formada per més de dues-centes xemeneies volcàniques que emeten fluids àcids rics en gasos.

Tahiti en Polynésie française. a la Polinèsia Francesa. Els taurons de cua negra (Carcharhinus amblyrhynchos) viuen en grups durant el dia i només es separen per caçar a la nit.

Una tortuga carei (Eretmochelys imbricata) da les aigües del Parc Natural dels esculls de Tubbataha a les Filipines.

Erupció de sulfur d'hidrogen al cor de la caldera de Panarea, davant de Sicília. Aquesta zona de la Mediterrània té una important activitat volcànica.

Parc natural mari de Mayotte (França) a l'oceà Índic. Veritable vincle entre la terra i l'oceà, el manglar esmorteix les onades i actua com a filtre vegetal.

IDEES

© Emmanuel Pierrot / Agence VU

Digues-me què menges i et diré qui ets

El nostre interès pel menjar no es desmenteix. Ho demostra la proliferació de llibres, programes, pel·lícules i altres sèries sobre el tema, mentre elevem els cuiners al rang d'estrelles. Aquest fenomen de *gastrolatria* reflecteix uns canvis profunds que estan configurant un nou ordre alimentari mundial.

L'acte de menjar es regeix per un principi d'absorció. Els aliments que ingerim tenen efectes bioquímics concrets en l'organisme. Es per això que som el que mengem, en el sentit literal de la paraula. Però aquest aforisme també funciona al revés: mengem el que som. Quan mengem, no només absorbim substàncies nutritives, sinó també símbols i significats. Totes les cultures atribueixen un significat específic als seus aliments: hi ha plats de cada dia i plats festius, àpats principals i berenars, coses que es mengen i altres que no. El menjar no només configura una trama de significats, sinó que també és un element central de les identitats col·lectives i individuals.

Des de fa uns trenta anys, aquestes identitats estan en plena mutació. Es tradueixen en un comportament alimentari paradoxal. Efectivament, aquest «nou ordre alimentari» es caracteritza per dos moviments oposats. D'una banda, assistim a la globalització d'una dieta estandarditzada – sovint anomenada «occidental» – basada en l'abundància de productes carnis i aliments processats, sucres refinats, greixos saturats i glúcids. De l'altra, veiem com s'instal·la una singularització de les dietes, que dibuixa un mosaic de tendències fragmentades amb

maneres d'alimentar-se cada cop més personalitzades, «a la carta».

Aquesta singularització té com a efecte un allunyament de les tradicions i una escenificació activa dels hàbits alimentaris propis. El consumidor refinat d'avui en dia és capaç de manipular de manera conscient els significats simbòlics, amb el propòsit específic de forjar la seva pròpia identitat. D'aquesta manera es modela el nostre estil de vida actual.

“

**Quan mengem,
no només
absorbim
substàncies
nutritives,
sinó també
símbols i
significats**

Ritual dels àpats familiars

Poques activitats són tan diàries com l'acte de menjar. Tanmateix, aquesta acció reiterada dona lloc cada cop més a una teatralització de l'íntim.

El ritual dels àpats familiars al voltant de la taula davant la televisió ara és, en gran part, cosa del passat. Mentre que es multipliquen les pantalles, les tendències alimentàries s'atomitzen. No és infreqüent veure membres d'una mateixa llar sopant cadascun davant la seva pantalla amb un àpat individualitzat: plat de verdures per al vegà, aliments sense gluten per al celíac, suplementos vitamínics per a l'esportista, plat tret d'una caixa i tot just escalfat per als que no tenen temps ni ganes de cuinar.

Aquesta diversitat de maneres d'alimentar-se delata un distanciament de les tradicions culinàries que conferien identitats col·lectives a les diferents regions i nacions del món. Molta gent avui menja de manera diferent a la dels seus avis, o fins i tot a la dels seus pares. No obstant això, no podem deduir-ne que les identitats col·lectives s'estiguin dissolvent, simplement s'estan transformant. En adherir-se a una dieta particular, les persones despleguen identitats que transcendeixen la família, la regió o el país, per

▼ Per al seu projecte *Daily bread* (el pa de cada dia), el fotògraf nord-americà Gregg Segal viatja pel món buscant comunitats on les dietes tradicionals resisteixen a l'alimentació globalitzada. Demana als nens que portin un diari de tot el que mengen en una setmana i els fa fotos envoltats del seu menú setmanal. Fotos © Gregg Segal

integrar-se en comunitats transnacionals en xarxa.

Menjar en xarxa

Al mateix temps, la comensalitat, és a dir, la manera de compartir un àpat, s'enriqueix amb noves pràctiques. En algunes societats asiàtiques, fa uns anys va néixer un fenomen anomenat *mukbang*, un terme coreà que es pot traduir com «teleàpat». Aquesta pràctica consisteix a empassar-se una quantitat, de vegades impressionant, de menjar davant de càmeres de vídeo, en interacció amb el públic connectat. Mentre moltes persones mengen en solitari, aquest fenomen pot correspondre a la necessitat d'inventar-se una nova comensalitat virtual. D'ara endavant també menjarem en xarxa.

Sovint, la singularització de la dieta és una qüestió d'elecció. L'individu decideix ser vegetarià o omnívor, menjar pro-

ductes ecològics, de proximitat o de temporada, o amb aliments poc saludables, però reconfortants, si és gurmets o *detox*. Els motius d'aquestes eleccions poden ser morals o dictats per la necessitat d'adaptar la dieta segons unes patologies, intoleràncies o rebuigs alimentaris. També reflecteixen un fenomen de medicalització dels aliments. Segons una lògica econòmica que tendeix a mercantilitzar tots els aspectes de la vida, els actors del mercat han convertit determinats aliments en «remeis» que combaten les malalties, faciliten el trànsit intestinal, lluiten contra l'oxidació o allarguen la vida.

Sublimar l'experiència

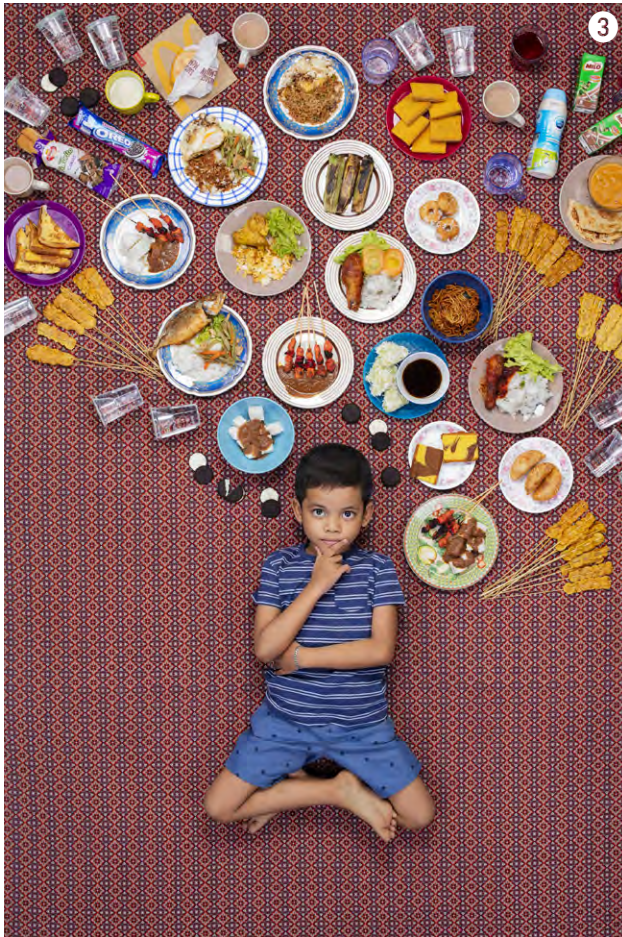
De fet, menjar s'ha convertit en una experiència. La satisfacció d'aquest desig és cada cop més una aventura del jo, en què les persones posen en joc la seva capacitat econòmica, el seu capital

cultural, però sobretot la recerca de la seva pròpia identitat.

La cultura del consum encoratja l'exotisme i la novetat. Determinats productes adquireixen, així, un valor econòmic més gran si passen a una esfera del consum on se'ls hi associa uns segells vinculats a la retòrica de l'autenticitat, com ser «ètnics», «artesans», «patrimoniais» o «naturals». Podem citar l'exemple de la quinoa dels Andes, del te pu-erh de la província xinesa de Yunnan, d'un formatge artesanal dels Pirineus o de la vedella provinent de pastures naturals de l'Uruguai.

En la mateixa línia, el turisme ofereix una de les formes més dinàmiques de la gurmetsització i de la satisfacció donada la necessitat d'exotisme. Els viatgers disposen d'una àmplia gamma per tastar experiències gastronòmiques úniques.

En aquest sentit, un nombre creixent de països estan estant intentant desenvolupar allò que s'anomena gastrodi-

❶ Majo Said, 7 anys, Hamburg, Alemanya, 2017. ❷ Kawakanih Yawalapiti, 9 anys, regió de l'Alt Xingu a l'estat de Mato Grosso, Brasil, 2018. ❸ Altaf Rabbal DLove Bin Roni, 6 anys, Gombak, Malàisia, 2017. ❹ Sira Cissokho, 11 anys, Dakar, Senegal, 2017.

plomàcia, una estratègia que utilitza el menjar local com a esquer per atraure els visitants. Aquesta estratègia, que busca estimular l'economia i el desenvolupament local, funciona de dues maneres. No només ajuda a atraure turistes al país, sinó que també dona als seus productes i als seus xefs una imatge que funciona com un segell de qualitat a l'estranger.

La *gourmetització*, també es pot aconseguir mitjançant processos més artesanals. Davant la massificació dels béns de consum estandarditzats per la indústria, ara es busquen productes que destaquin. En la societat actual, la cuina s'ha convertit en un objecte de consum: ja no és una càrrega domèstica pesada, sinó una afició glamurosa i recreativa. Cultivar hortalisses per al seu consum propi, comprar grans de cafè de comerç just, optar per productes ecològics o preparar kombucha casolana és més que una simple actitud de gourmet. Mitjançant aquestes formes de consum creatiu, els

“
**El comportament
 alimentari, central
 per a les identitats
 col·lectives i
 individuals, és
 en plena mutació**”

aliments expressen posicions estètiques, polítiques i, sobretot, identitàries.

Aquestes noves pràctiques no estan exemptes de provocar certs efectes perversos. Quan la quinoa va entrar al mercat dels gurmets, per exemple, les comunitats indígenes dels Andes, que basen les seves dietes en aquesta llavor, van veure el seu accés a un aliment tradicional greument compromès. Quant a la medicalització dels aliments, és en gran

part il·lusòria, i fins i tot enganyosa. Un altre escull: la destrucció de la comensalitat erosiona els vincles socials que reforcen el fet de compartir els aliments.

Malgrat totes aquestes limitacions, la potencialitat de resistència de la cuina, capaç de reinventar-se constantment, és remarcable. Es manté al centre de la vida social i continua fundant identitats. Segueix sent un codi compartit – materialment i ara virtualment – i un sistema de comunicació molt potent. ■

Joanne McNeil :

« Internet no es limita al que les empreses tecnològiques n'han fet »

Al seu llibre *Lurking: How a Person Became a User*, (Observar sense participar: com una persona esdevé un usuari) l'escriptora nord-americana Joanne McNeil repassa la història d'Internet centrant-se en nosaltres, els seus usuaris. I, alhora que refuta els relats de vegades idealitzats dels inicis del World Wide Web, advoca per un Internet que no es basi únicament en les relacions mercantils.

Vostè explica la història d'Internet des del punt de vista de l'usuari. Per què va triar aquesta perspectiva?

L'usuari es considera generalment un «no expert». Aquell que no treballa per a les grans empreses tecnològiques se suposa que no sap res sobre el seu funcionament. Tanmateix, nosaltres els usuaris, experimentem cada dia els serveis en línia que proposen. Aquesta perspectiva rarament s'esmenta quan parlem de tecnologies. En un món on esdevé impossible renunciar a una vida digital, estructurar la nostra vida al voltant d'aquestes plataformes sense poder dir la nostra sobre el seu desenvolupament planteja interrogants.

Algunes de les promeses originals d'Internet encara són vàlides

Com ha evolucionat Internet des dels seus inicis? S'ha acabat definitivament la idea d'un Internet utòpic que obri un accés universal al coneixement?

En el meu llibre, he volgut combatre el sentiment de nostàlgia que emana de les converses sobre els inicis d'Internet. És cert, originàriament els internautes podien tenir intercanvis a distància i sense necessitat d'unir-se a una empresa, però no hem d'idealitzar la situació. Només cal visitar qualsevol fòrum en línia dels primers dies d'Internet per comprovar que l'assetjament, el sectarisme o la discriminació ja feien de les seves. A més, per estar connectat als anys 80, calia tenir un ordinador molt car. A la dècada de 1990, quan es va posar en marxa la World Wide Web, la bretxa digital era molt real.

Paral·lelament, uns empresaris van recaptar fons per invertir i crear plataformes de xarxes socials. Algunes empreses com Twitter i Facebook, que eren estructures molt petites al començament, van experimentar un creixement enorme, i ara sem-

bla gairebé impensable que la seva influència disminueixi. Tot això va passar molt ràpidament, en una època en què la reglamentació era pràcticament inexistente.

Encara que hom pugui estar decebut amb allò en què s'ha convertit Internet avui dia, algunes de les promeses originals encara són vàlides. Aquestes plataformes segueixen sent una eina incomparable per unir persones i comunitats, com el que va passar amb els empleats d'Amazon lluitant per defensar els seus drets o les comunitats de persones que pateixen la mateixa patologia.

Identifica moments clau en la història del web? Quan van començar les persones a ser usuaris?

El que avui anomenem «xarxes socials» va accelerar el pas de persona a usuari. El període dels anys 2000, conegut sota el terme genèric «Web 2.0», és el moment de l'adopció massiva d'Internet no només pels particulars, sinó també per les escoles i els llocs de treball. Va ser llavors quan vam començar

a acostumar-nos a seguir gent i tenir amics i seguidors en línia.

És una diferència important respecte als anys noranta, quan els internautes intervingien de manera anònima i els grups es desenvolupaven mitjançant l'acció voluntària dels internautes. Aleshores estaven connectats amb una sèrie de membres que formaven part de la seva comunitat, que interactuaven com a persones i no només com a usuaris abstractes. D'altra banda, aquests primers llocs i fòrums es regien

per unes normes de participació, específiques per a cada comunitat, i es recolzaven en valors que tothom compartia dins d'aquesta comunitat.

Després van aparèixer noves plataformes basades en l'agrupació automàtica de totes les relacions d'una persona en línia. Això feia que la gent entrava en contacte amb desconeguts, la identitat dels quals estava clarament establerta perquè les seves fotos, ubicació, interessos i vincles amb ells es feien visibles.

Distingeix dues classes diferents de persones: els usuaris i els desenvolupadors. Quina diferència hi ha entre tots dos?

Al començament d'Internet, les comunitats en línia eren establertes per persones que també n'eren membres. Per exemple, Facebook inicialment estava reservat per als estudiants, però després es va obrir al màxim de gent possible. Aleshores, existia una mena de responsabilitat pel fet que tots formaven part dels mateixos grups socials.

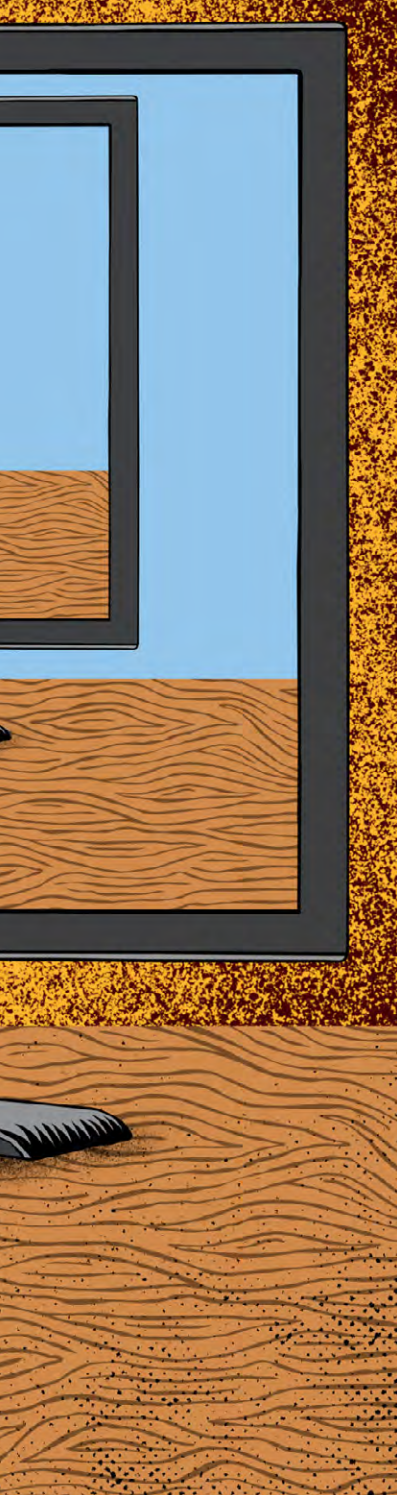

Illustration: © Boris Sémiéniako pour Le Courrier de l'UNESCO

Avui dia, els fundadors, dirigents i desenvolupadors de les plataformes d'interès general no en són necessàriament usuaris. Quan aquest és el cas, utilitzen aquestes plataformes amb certa distància. A més, un usuari té molt poques possibilitats de ser escoltat si aquestes eines resulten perjudicials per a ell. Aquest canvi és representatiu dels anys 2000: ens allunyem d'una veritable comunitat de la qual formen part els fundadors i els desenvolupadors, i que animen dedicant-s'hi personalment.

Per això crec que a Internet, s'hauria de fomentar el desenvolupament de grups organitzats a petita escala, com a comunitats. Això faria més fàcil la implementació de polítiques de moderació.

En una comunitat petita, es pot demanar als membres que moderin els seus comentaris. És possible que l'usuari s'ho prengui malament i vulgui abandonar el grup. O, sinó, el farà reflexionar. Són comportaments i experiències que podem gestionar a petita escala – a l'aula, al lloc de treball, durant una festa –, però que són molt més difícils de regular a escala mundial.

Vostè qüestiona les grans empreses tecnològiques. Què els retreu?

El que em sembla problemàtic és l'exploració de les dades, la manca de respecte de la privadesa i la influència que ara gaudeixen aquestes grans empreses tecnològiques gràcies a la riquesa que han anat acumulant. De fet, molta gent considera avui que representen, elles soles, tot Internet, i que no hi ha alternatives. Però, la història de la Web està marcada per la creació de serveis que formen part del nostre dia a dia i que no van ser creats per diners, com el correu electrònic. Poden servir de models per a un Internet alternatiu, que no es basa únicament en les relacions mercantils.

Recomana l'establiment de normes de vida en línia per tractar els usuaris amb dignitat, siguin vius o morts. Per quin motiu?

La qüestió de saber què fer amb les empremtes que deixem a Internet és complexa i realment cal discutir-la. Alguns argumenten que constitueixen arxius que són importants de conservar. Però, realment és necessari tenir en compte totes les nostres experiències en línia per entendre el segle XXI? Si s'escau, quina és la informació més important a conservar? No tenim una còpia de seguretat de totes les converses informals del segle XIX. Representa un problema?

Caldria demanar als usuaris el seu consentiment i posar-se d'acord amb la manera d'eliminar les dades i la informació d'una manera respectuosa per a la seva comunitat. MetaFilter és una plataforma que fa un treball excel·lent

en aquest sentit. Es tracta d'una de les comunitats en línia més antigues que està estructurada per les persones que hi participen. Nombrosos usuaris de MetaFilter reflexionen sobre les conseqüències d'arxivar les dades i la informació dels usuaris al llarg del temps a Internet.

A Internet, s'hauria de fomentar el desenvolupament de comunitats a petita escala

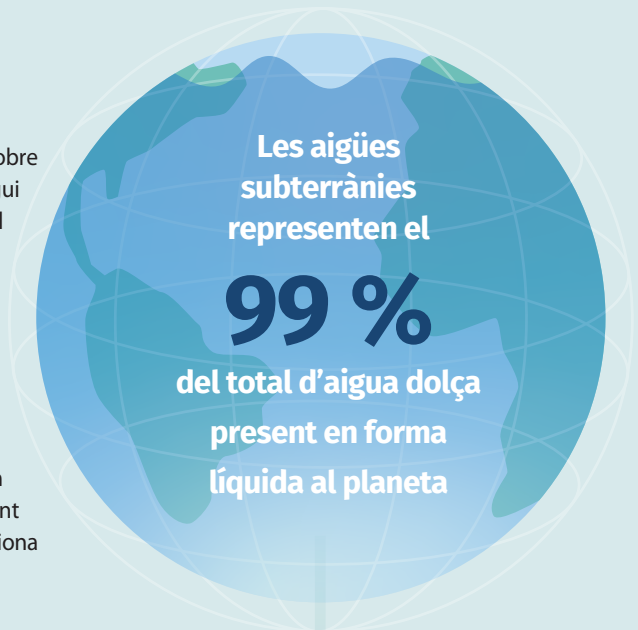
Com podríem reforçar la qüestió de la privadesa i afavorir el consentiment dels usuaris?

Això hauria de passar per una regulació. Les plataformes ens volen fer creure que es poden autoregular, però el que ha passat durant els darrers vint anys ens demostra que no és així. Crec que els usuaris, tan nombrosos en línia cada dia, es preocupen molt pel tema de la privadesa. Les generacions nascudes amb Internet saben què donen i què s'emporta Internet. També saben que aquests intercanvis són desiguals. Això és el que em fa ser optimista: la majoria dels internautes volen que les coses canviïn en aquest àmbit. Tenir una alternativa, per modesta que sigui, a les plataformes és, al meu entendre, un progrés. Això ens mostra què pot fer Internet encara. Internet no és Facebook. Internet no és la web. Internet existeix fora del que les empreses n'han fet. ■

Les aigües subterrànies, un antídoto contra la crisi de l'aigua?

L'augment constant de les necessitats i la pressió creixent sobre les aigües superficials fan que la crisi mundial de l'aigua sigui inevitable. A no ser que aconseguim explotar plenament el potencial dels recursos d'aigües subterrànies del planeta, que ofereixen un enorme subministrament d'aigua dolça.

Les aigües subterrànies, que representen el 99% del total d'aigua dolça del planeta, cobreixen actualment una quarta part de les nostres necessitats. Així i tot, aquest recurs natural està infravalorat, mal gestionat i mal utilitzat. L'última edició de l'Informe sobre la valorització dels recursos hídrics, Aigües subterrànies: fer visible l'invisible, publicat el 21 de març de 2022 per la UNESCO en nom d'ONU-Aigua, posa de manifest el potencial d'aquest recurs abundant que pot cobrir una part important de les nostres necessitats, si es gestiona de manera sostenible. ■

CARTOGRAFIA DE LES AIGÜES SUBTERRÀNIES

El consum d'aigua hauria d'augmentar **al voltant d'un 1% anual a tot el món durant els pròxims 30 anys.**

Es calcula que uns **4.000 milions** de persones viuen en zones afectades per greus penúries d'aigua com a mínim un mes a l'any.

Cada any s'extreuen uns **1 000 km³** d'aigua, una xifra que **ha anat augmentant al voltant d'un 2% anual** durant els darrers vint anys.

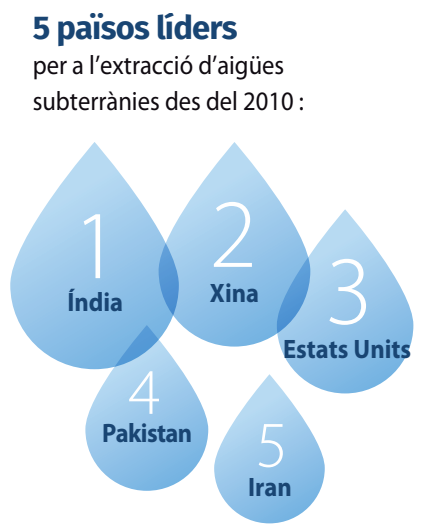
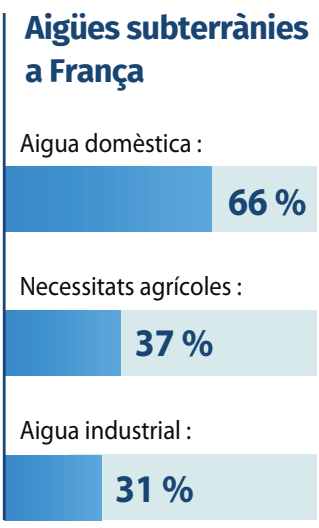
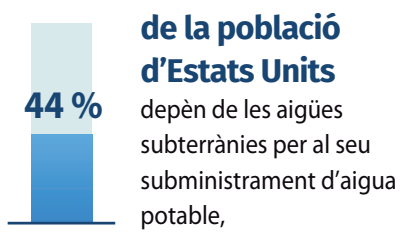
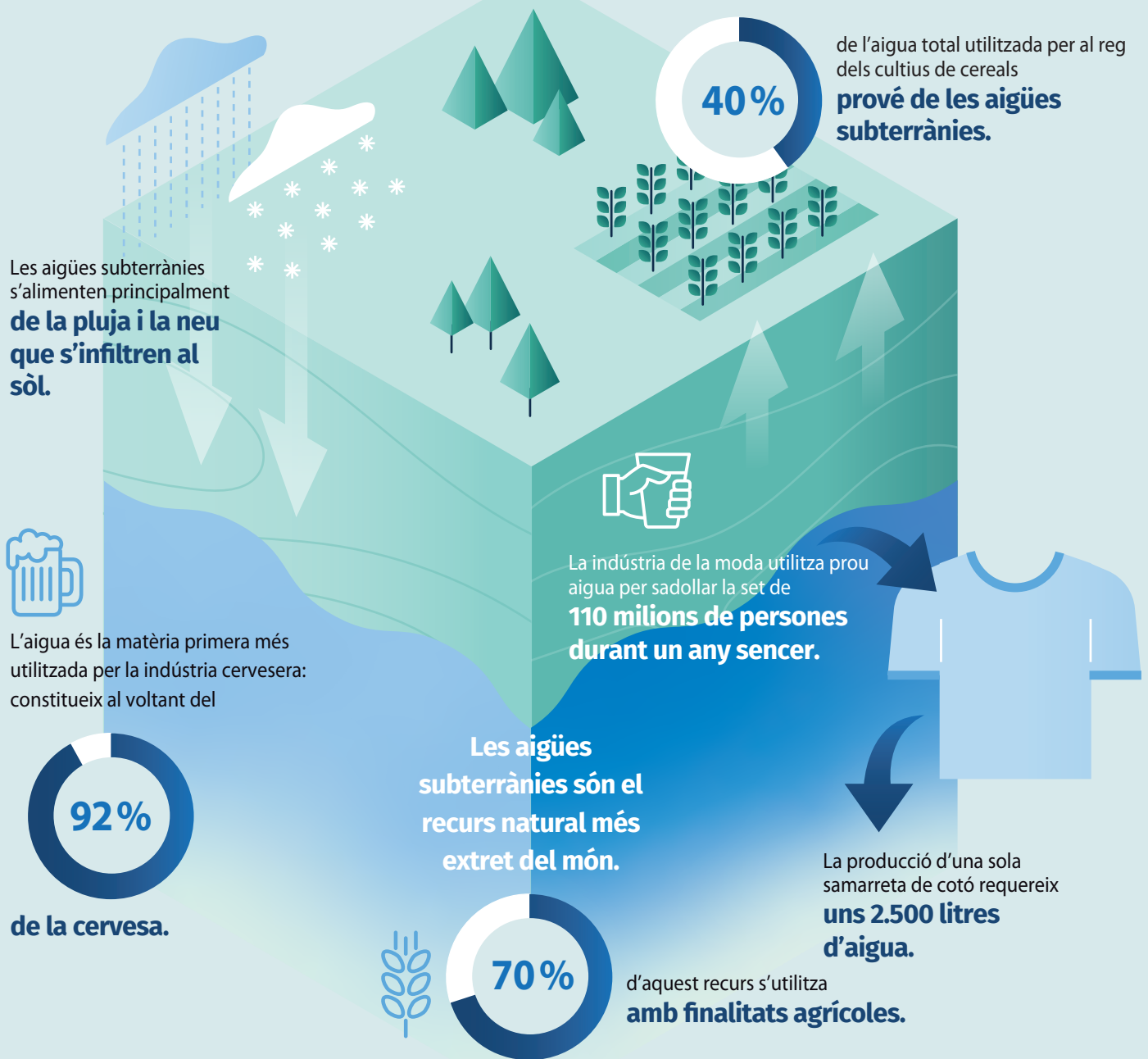
Aquest volum representa el

25 %

de totes les **extraccions humanes d'aigua dolça.**

LA DEMANDA MUNDIAL D'AIGÜES SUBTERRÀNIES

COM I ON S'UTILITZEN LES AIGÜES SUBTERRÀNIES?

Captacions d'aigües subterrànies

69%

de la captació total d'aigües subterrànies es destina **al sector agrícola**.

22%

es destina a **l'ús domèstic**

9%

es destina a **la indústria**

Es calcula que les **fonts d'aigües subterrànies subministren aigua a**

gairebé el **50%**

de la població urbana mundial.

Al voltant del **15% al 25%**

de les extraccions d'aigües subterrànies provenen de **fonts no renovables**.

Regions altament dependents de les aigües subterrànies per al reg

Amèrica del nord
59%

zones equipades per al reg **utilitzen les aigües subterrànies**.

Àsia del sud
57%

Àfrica subsahariana
3%

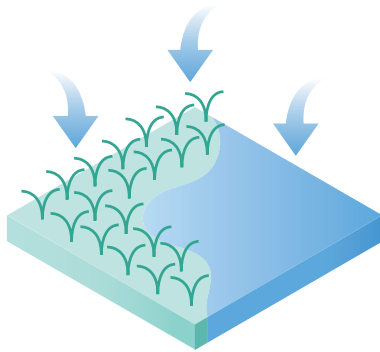
de les terres agrícoles estan equipades per al reg.

Només el 5%

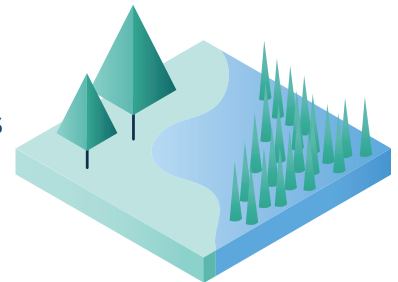
d'aquesta superfície utilitza les aigües subterrànies, malgrat la presència d'extensos aqüífers poc profunds en gran part subexplotats.

LES AIGÜES SUBTERRÀNIES PODEN CONTRIBUÏR A LA LLUITA CONTRA EL CANVI CLIMÀTIC, SEMPRE QUE S'UTILITZIN DE MANERA SOSTENIBLE

Les zones humides absorbeixen el **CO₂ present a l'aire.**

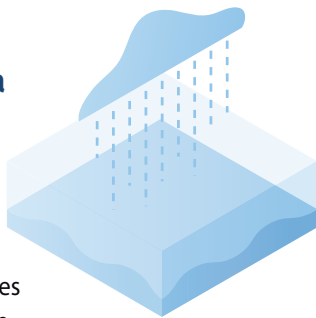

La végétation sert de protection contre **les inondations et l'érosion.**

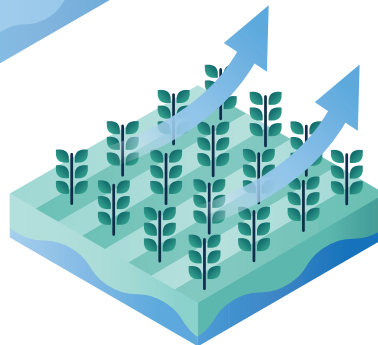
L'aigua de la pluja es pot emmagatzemar

durant els períodes secs, i així reduir la dependència de les aigües subterrànies i superficials.

Les aigües residuals

poden reduir el malbaratament d'aigua.

Es pot implementar **una agricultura adaptada als canvis climàtics**

per millorar l'ús de l'aigua per a les terres agrícoles.

QUÈ S'HA DE FER PER APROFITAR L'ENORME POTENCIAL DE LES AIGÜES SUBTERRÀNIES?

Hem de generar i compartir més dades i coneixements sobre les característiques i les propietats dels sistemes d'aigües subterrànies per:

1 **Determinar la quantitat que podem extreure, on i quan,** sense sobreexplotar i esgotar aquest recurs.

2 **Evitar la contaminació de les aigües subterrànies,** especialment protegint les terres i els ecosistemes situats a les zones d'alimentació d'aqüífers, que podrien ser font de contaminació.

3 Garantir que les diferents parts interessades tinguin un accés equitatiu a les aigües subterrànies i **se'n beneficiïn per igual.**

Últimes publicacions

Patrimoni de la Humanitat N° 101

Llocs Nous

ISSN 1020-4520

88 pàgines, 220 x 280 mm, tapa tova, 7,50 €

Edicions UNESCO/Publishing for Development Ltd.

Aquest número està dedicat als nous llocs inscrits a la Llista del Patrimoni Mundial: uns llocs espectaculars que van des del Parc Nacional d'Ivindo al Gabon i del ferrocarril Transiraniana a l'Iran fins al complex forestal de Kaeng Krachan a Tailàndia i el Far de Cordouan a França.

Durant la seva 44a sessió, el Comitè del Patrimoni de la Humanitat va examinar no només les proposicions d'inscripció de llocs del Patrimoni de la Humanitat presentades el 2021, sinó també les del 2020: es van inscriure 34 llocs nous, 29 culturals i 5 naturals; es van ampliar 3 béns inscrits anteriorment. Això porta el nombre total de llocs a la Llista del Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO a 1.154.

Informe mundial de seguiment de l'educació 2021-2022 (resum)

Els actors no estatals en l'educació: Qui decideix? Qui va perdent?

38 pàgines, 215 x 280 mm, PDF

Edicions UNESCO

Disponible a <https://unesdoc.unesco.org>

El paper dels actors no estatals no es limita a la prestació de serveis educatius, també s'estén a les intervencions realitzades en diferents nivells educatius i dins de diferents esferes d'influència. Paral·lelament a l'examen dels avanços fets per a la realització de l'ODS 4 – examen que se centra particularment en les noves evidències relatives a l'impacte de la pandèmia de la covid-19 – l'Informe de seguiment de l'educació al món 2021 /2022 insta els governs a considerar el conjunt de les escoles, dels alumnes i dels professors com formant part d'un sistema únic.

Les normes, les dades, els incentius i la rendició de comptes han d'ajudar els governs a protegir, respectar i fer valer el dret a l'educació per a tothom, tot tenint en compte els privilegis i l'explotació.

Re|Pensar les polítiques en favor de la creativitat

La cultura, un bé públic mundial

ISBN 978-92-3-200250-1

332 pàgines, 215 x 280 mm, tapa tova, 55 €

Edicions UNESCO

La sèrie d'Informes mundials avalua la implementació de la Convenció de 2005 sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals, així com els avanços en la realització del Programa de Desenvolupament Sostenible per al 2030 de les Nacions Unides, dins i amb els sectors culturals i creatius.

La seva edició 2022 gira al voltant de dues qüestions principals: Quina és la situació actual dels sectors culturals i creatius? Quins canvis polítics per promoure sistemes de governança de la cultura sostenibles i basats en els drets humans, així com un accés equitatiu a les oportunitats i als recursos culturals, han derivat de la implementació i apropiació de la Convenció?

Diverses veus, un sol món

El *Correu de la UNESCO* es publica en els sis idiomes oficials de l'Organització, així com en català, coreà i esperanto.

Rep cada trimestre un exemplar paper de l'últim número.

1 any (4 números) : 27 €
2 anys (8 números) : 54 €

Publicació sense ànim de lucre, per tant aquest preu només cobreix els costos d'impressió.

Subscriu-te a la versió digital

100% GRATUÏT

Per subscriure al *Correu de la UNESCO*, contactar:
Per Andorra: info@unesco.ad · Per l'Estat francès: info@aplec.cat
Per l'Estat espanyol: info@unesco-audiovisual-ep.org

The Next 50

L'any 2022, la UNESCO celebra el 50è aniversari de la Convenció del Patrimoni de la Humanitat al voltant del tema: «El patrimoni de la Humanitat com a font de resiliència, d'humanitat i d'innovació».

Uniu-vos a nosaltres a whc.unesco.org

unesco

Convention du
patrimoine mondial